

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო ახალ რეალობაში: აქვს თუ არა სასამართლოს შეიარაღებულ კონფლიქტებზე რეაგირებისთვის საკმარისი პროცედურული ინფრასტრუქტურა?

აბსტრაქტი

უკანასკნელი ათწლეულების განმავლობაში ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ იმსჯელა შეიარაღებულ კონფლიქტთან დაკავშირებულ არაერთ ინდივიდუალურ და სახელმწიფოთაშორის საქმეზე. მიუხედავად იმისა, რომ მისი თავდაპირველი მანდატი არ მოიაზრებდა ამ ტიპის საქმეებს, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო მნიშვნელოვან როლს თამაშობს შეიარაღებული კონფლიქტების დროს ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციისა და, გარკვეულ შემთხვევაში, საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის აღსრულების პროცესში. სასამართლოს ჩართულობა შეიარაღებულ კონფლიქტთან დაკავშირებულ საქმეებში განპირობებულია საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის აღსრულების ფორუმის არარსებობით. წინამდებარე სტატია, შეიარაღებული კონფლიქტების საქმეებში სასამართლოს ჩართულობასთან დაკავშირებული იურისდიქციული, მანდატიდან გამომდინარე და კონცეპტუალური სამართლებრივი საკითხების განხილვის ნაცვლად, მიზნად ისახავს იმის წარმოჩენას, რომ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო სათანადოდაა აღჭურვილი შესაბამისი პროცედურული ინფრასტრუქტურით, რათა უზრუნველყოს ეფექტიანი რეაგირება იმ მრავალ საჩივარზე, რომლებშიც წამოჭრილია შეიარაღებული კონფლიქტის მიმდინარეობისას ადამიანის უფლებათა დარღვევის საკითხები.

შესავალი

2020 წლის მდგომარეობით, ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოში (შემდგომში „სასამართლო“), რომელიც მშვიდობიანობის დროს ადამიანის უფლებათა დარღვევებზე რეაგირებისთვის შეიქმნა, განიხილება შეიარაღებულ კონფლიქტებთან და-

* ავტორი მადლობას უხდის საკონსტიტუციო სამართლის ჟურნალის სარედაქციო საბჭოს ნაშრომის თავდაპირველ ვერსიასთან დაკავშირებით გამოთქმული კომენტარებისა და წინადადებებისთვის.

კავშირებით შეტანილი არაერთი საჩივარი,¹ რომლებშიც იდენტიფიცირებული საკითხები, უპირველესად (თუმცა არაექსკლუზიურად), რეგულირდება საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლით (შემდგომში „სჰს“)² და არა ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციით (შემდგომში „კონვენცია“),³ როგორც ასეთით. სჰს-ის დეტალური *corpus juris* მიუხედავად, მას არ გააჩნია აღსრულების სპეციალური იურიდიული მექანიზმი რეგიონალურ და საერთაშორისო დონეზე.⁴ სჰს-ის ამ ნაკლოვანებამ უზიდავდა შეიარაღებული კონფლიქტის მსხვერპლებს, რომ კონფლიქტის დროს მათი დარღვეული უფლებების განხილვის მიზნით, მიემართათ ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო მექანიზმებისთვის, მათ შორის, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოსთვის.⁵

იმის ფონზე, რომ უკანასკნელი 50 წლის განმავლობაში საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლისა და ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართლის ურთიერთმიმართება არის ინტენსიური განხილვის საგანი,⁶ ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სასამართლოების რეალურ ჩართულობას შეიარაღებულ კონფლიქტებსა და მათ მიერ განვითარებული მექანიზმების მეშვეობით სჰს-ის აღსრულებას უფრო და უფრო მეტი ყურადღება ეთმობა როგორც აკადემიის წარმომადგენლების,⁷ ისე თავად კონვენციის სისტემის მხრიდან.⁸ ამ დებატების უმრავლესობა ყურადღებას ამახვილებს იმ მეთოდოლოგიურ და იურისდიქციულ ბუნდოვანებებზე, რომლებსაც აღნიშნული მექანიზმები აწყდებიან შეიარაღებულ კონფლიქტებთან დაკავშირებული საქმეების ფარგლებში, ვინაიდან

¹ ამ ნაწილში სასამართლოს პრაქტიკის ზოგადი მიმოხილვისთვის იხ. 'Factsheet – Armed conflicts' (March 2020), Press Unit of the European Court of Human Rights, ხელმისაწვდომია აქ: https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Armed_conflicts_ENG.pdf [უკანასკნელად გადამოწმდა 14 აპრილს, 2020].

² სჰს ძირითადად შედგება 1907 წლის ჰააგის კონვენციების, 1949 წლის ჟენევის კონვენციებისა და მათი დამატებითი ოქმებისა და ჩვეულებითი ჰუმანიტარული სამართლისგან.

³ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (European Convention on Human Rights, as amended) (ECHR).

⁴ ასეთი მექანიზმის არსებობის საჭიროების შესახებ დისკუსიისთვის იხ. Jann K. Kleffner and Liesbeth Zegveld, 'Establishing an Individual Complaints Procedure for Violations of International Humanitarian Law' (2000) 3 YIHL 384. სჰს-ის აღსრულების მექანიზმების შექმნის ინიციატივების შესახებ იხ. Gerd Oberleitner, *Human Rights in Armed Conflict: Law, Practice, Policy* (CUP 2015) 318-20.

⁵ წინამდებარე სტატიაში ტერმინი „შეიარაღებული კონფლიქტი“ გამოყენებულია ისეთ სიტუაციებთან მიმართებით, რომლებიც თავისი ინტენსივობისა და მხარეთა ორგანიზებულობიდან გამომდინარე, შესაძლოა ობიექტურად დაკვალიფიცირდნენ შეიარაღებულ კონფლიქტად საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის მიხედვით, მიუხედავად მხარეთა შეხედულებებისა და ეროვნული ან საერთაშორისო სასამართლოების მიერ სიტუაციის სამართლებრივი შეფასებისა.

⁶ ამ საკითხთან დაკავშირებული უახლესი ნაშრომებისთვის, იხ. Paul De Hert, Stefaan Smis, Mathias Holvoet (eds), *Convergences and Divergences between International Human Rights, International Humanitarian and International Criminal Law* (Intersentia 2018); Erika de Wett and Jann Kleffner (eds), *Convergence and Conflicts of Human Rights and International Humanitarian Law in Military Operations* (Pretoria University Law Press 2014); Orna Ben-Naftali (ed), *International Humanitarian Law and International Human Rights Law* (OUP 2011).

⁷ იხ. Gerd Oberleitner, 'The Development of IHL by Human Rights Bodies' in Ezequiel Heffes, Marcos D. Kotlik and Manuel J. Ventura (eds), *International Humanitarian Law and Non-State Actors: Debates, Law and Practice* (TMC Asser Press 2020); Dominic Steiger, 'Enforcing International Humanitarian Law through Human Rights Bodies' in Heike Krieger (ed), *Inducing Compliance with International Humanitarian Law: Lessons from the African Great Lakes Region* (CUP 2015).

⁸ იხ. Report on the place of the European Convention on Human Rights in the European and international legal order, adopted by the CDDH at its 92nd meeting (26–29 November 2019) 72-80 <https://rm.coe.int/steering-committee-for-human-rights-cddh-cddh-report-on-the-place-of-t/1680994279> [უკანასკნელად გადამოწმდა 14 აპრილს, 2020].

არც ერთ მათგანს, მათ შორის, არც ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოს⁹ არ აქვს სჰს-ის შეფარდების მანდატი.¹⁰

არის თუ არა ევროპული კონვენცია სათანადოდ აღჭურვილი იმისთვის, რომ გაუმკლავდეს ადამიანის უფლებების მძიმე და სისტემურ დარღვევებს? 1994 წელს პროფესორმა მენო კამინგამ ამ კითხვას გასცა უარყოფითი პასუხი.¹¹ მისი აზრით, კვიპროსიდან და თურქეთიდან წამოჭრილ საჩივრებზე კონვენციის მიერ რეაგირების უუნარობამ აჩვენა, რომ „რაც უფრო მძიმე და ფართომასშტაბიანია დარღვევები, მით უფრო ნაკლებად ადეკვატურია [კონვენციის სისტემის] მათზე რეაგირება“.¹² ეს დასკვნა, რომელიც შესაძლოა, მართებული ყოფილიყო 1994 წლისთვის, საჭიროებს გადაფასებას კონვენციის სისტემაში განხორციელებული მნიშვნელოვანი ცვლილებების გამო: პირველ რიგში, 1998 წელს ძალაში შევიდა კონვენციის მე-11 ოქმი,¹³ რომელმაც მთლიანად გარდაქმნა კონვენციის საზედამხედველო სისტემა; გარდა ამისა, 1994 წლისთვის სასამართლოს ჰქონდა შეიარაღებული კონფლიქტების საქმეების განხილვის ძალიან მწირი პრაქტიკა, რაც რადიკალურად განსხვავდება დღევანდელი სიტუაციისგან; დაბოლოს, სასამართლოს წესებში შევიდა ახალი პროცედურები, რომლებიც არც კი განხილებოდა 1990-იან წლებში.

სასამართლოს მანდატთან დაკავშირებული და სასამართლოსა და სჰს-ის ურთიერთობიდან წამოჭრილი კონცეპტუალური სამართლებრივი საკითხების განხილვის ნაცვლად,¹⁴ წინამდებარე სტატიის მიზანია, გააანალიზოს, თუ რამდენად საკმარისად აქვს სასამართლოს განვითარებული პროცედურული ინსტრუმენტები, რათა პრაქტიკაში უზრუნველყოს შეიარაღებული კონფლიქტის ფარგლებში ჩადენილ დარღვევებზე ეფექტიანი რეაგირება. სტატიის ცენტრალური თემისის მიხედვით, ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოს, რომელსაც გამონაკლის შემთხვევაში პირდაპირ გამოუყენებია

⁹ ერთადერთ გამონაკლისს წარმოადგენს ბავშვთა უფლებების კომიტეტი, რომელმაც შესაძლოა განიხილოს სჰს-თან დაკავშირებული საკითხები „ბავშვის უფლებების შესახებ“ კონვენციის დამატებითი ოქმის - „შეიარაღებულ კონფლიქტებში ბავშვთა მონაწილეობის შესახებ“ - თანახმად.

¹⁰ მიუხედავად იმისა, რომ სასამართლოს *ratione materiae* იურისდიქცია ვრცელდება „კონვენციისა და მისი ოქმების შეფარდებასა და განმარტებასთან დაკავშირებულ ყველა საკითხზე“ (კონვენციის 32-ე მუხლი), კონვენციის ზოგიერთი მუხლი, მაგალითად, მე-7 და მე-15 მუხლები სასამართლოს პირდაპირ აძლევს საერთაშორისო სამართალზე და, მათ შორის, სჰს-ზე მითითების შესაძლებლობას. ამასთან, სასამართლო ხშირად ეყრდნობა ხელშეკრულებათა განმარტების ზოგად წესებს და კონვენციას განმარტავს „შესაძლებლობის ფარგლებში საერთაშორისო სამართლის ზოგადი პრინციპების, მათ შორის, სჰს-ის ტრილში“, *Varnava and Others v Turkey* [GC] App no 16064/90 (ECtHR, 18 September 2009) §185.

¹¹ Kamminga MT, 'Is the European Convention on Human Rights Sufficiently Equipped to Cope with Gross and Systematic Violations?', (1994) 2 Netherlands Quarterly of Human Rights, 153-164.

¹² იქვე, 163.

¹³ Protocol No. 11 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Restructuring the Control Machinery Established Thereby, ETS No.155 (Protocol 11).

¹⁴ იხ. მაგ., Cedric De Koker, 'The European Court of Human Rights' Approach to Armed Conflict and Humanitarian Law: Ivory Tower or Pas De Deux?' in Paul De Hert (სქ 6). Linos-Alexandre Sicilianos, 'Les Relations entre Droits de L'homme et Droit International Humanitaire dans la Jurisprudence de la Cour Européenne des Droits de L'homme' in James Crawford and others (eds), *The International Legal Order: Current Needs and Possible Responses - Essays in Honour of Djamchid Momtaz* (Brill Nijhoff 2017).

სჰს,¹⁵ აქვს ეფექტური პირველადი და მეორეული პროცედურული მექანიზმები, რათა უზრუნველყოს შეიარაღებული კონფლიქტების დროს ჩადენილ ადამიანის უფლებათა დარღვევებზე რეაგირება. პირველადი პროცედურების ნაწილში კონვენცია აღსრულდება როგორც ინდივიდუალური, ისე სახელმწიფოთაშორისი საჩივრების საფუძველზე.¹⁶ რაც შეეხება მეორეულ პროცედურულ ინსტრუმენტებს, ავტორის აზრით, სასამართლოს შეუძლია მეორეული პროცედურული ინსტრუმენტების გამოყენება, რათა პასუხი გასცეს შეიარაღებულ კონფლიქტებთან დაკავშირებულ საქმეებს უფრო ფართო კონტექსტში. ავტორი მიიჩნევს, რომ ასეთ მექანიზმებს შორისაა სასამართლოს ფუნქციონირების შემდეგი ელემენტები: მხარეების მიერ სასამართლოსთან თანამშრომლობის ვალდებულება; სასამართლოს მიერ ფაქტების დადგენა და გამოძიება; დროებითი ღონისძიებები; პილოტური გადაწყვეტილების პროცედურა და „სახელმძღვანელო“ გადაწყვეტილება; სასამართლოს მიერ ინდივიდუალური და სახელმწიფოთაშორისი საჩივრების კოორდინაცია და ინდივიდუალური რეპარაციის გაცემის შესაძლებლობა „სამართლიანი დაკმაყოფილების“ სახით.

1. სასამართლოს ინდივიდუალური საჩივრის პროცედურა შეიარაღებული კონფლიქტების დროს

ჰუმანიტარული სამართლის ერთ-ერთი ყველაზე დიდი სისუსტეა მისი აღსრულების შეუძლებლობა უფლების დაცვის ინდივიდუალური პროცედურის არარსებობით.¹⁷ ამისგან განსხვავებით, ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართალს შეუძლია ამ ვითარების გამოსწორება, საკუთარი სამართლებრივი ორგანოების ჩართვით, შეიარაღებული კონფლიქტების ინდივიდუალურ მსხვერპლთა უფლებების დაცვის პროცესში.

ევროპულ სასამართლოს აქვს ინდივიდუალური საჩივრის კარგად განვითარებული პროცედურული ჩარჩო. კონვენციის 34-ე მუხლის თანახმად, სასამართლოსთვის მიმართვა შეუძლია ნებისმიერ ფიზიკურ პირს, არასამთავრობო ორგანიზაციას ან ცალკეულ პირთა ჯგუფს, რომელთა მიმართაც, მათი მტკიცებით, დაირღვა კონვენციით გათვალისწინებული უფლებები. კონვენციის 34-ე მუხლი უზრუნველყოფს სასამართლოსათვის ინდივიდუალური საჩივრით მიმართვის უფლებას და მომჩივნებს საერთაშორისო დონეზე

¹⁵ პრეცედენტული საქმე, რომელშიც ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ გამოიყენა და აღასრულა სჰს, არის საქმე *Hassan v UK* [GC] App no 29750/09 (ECtHR, 16 September 2014). ამ საქმის ანალიზისთვის, იხ. Andreas von Arnould, 'An Exercise in Defragmentation: The Grand Chamber Judgment in *Hassan v UK*' in Robin Geiß and Heike Krieger, *The 'Legal Pluriverse' Surrounding Multinational Military Operations* (OUP 2020); Robin Geiß, 'Toward the Substantive Convergence of International Human Rights Law and the Laws of Armed Conflict: *The Case of Hassan v. the United Kingdom*' in Leila Nadya Sadat (ed), *Seeking Accountability for the Unlawful Use of Force* (CUP 2018).

¹⁶ ECHR (სქ. 3) მუხლები 33-34.

¹⁷ მართალია, ჰააგის კონვენციის (IV) მე-3 მუხლი და ჟენევის კონვენციების პირველი დამატებითი ოქმის 91-ე მუხლი ითვალისწინებს „კომპენსაციის გადახდას“ შეიარაღებული კონფლიქტის სამართლის დარღვევისას, მაგრამ ამ დებულებათაგან არც ერთი არ ქმნის რეპარაციების მოსაპოვებლად საჭირო პროცედურას. იხ. მაგ., Marco Sassòli, *International Humanitarian Law: Rules, Solutions to Problems Arising in Warfare and Controversies* (Edward Elgar Publishing 2019) 92.

ანიჭებს სახელმწიფოს წინააღმდეგ სამართალწარმოების რეალურ შესაძლებლობას.¹⁸ მიუხედავად იმისა, რომ, თავდაპირველად, ინდივიდუალური საჩივრის პროცედურა იყო ფაკულტატური ბუნების,¹⁹ ეს პროცედურა დღესდღეობით „არის კონვენციით გათვალისწინებული უფლებებისა და ვალდებულებების დაცვის სისტემის საკვანძო კომპონენტი“²⁰ და „კონვენციის სისტემის ეფექტიანობის ერთ-ერთი ძირითადი გარანტია“.²¹

1.1. „მსხვერპლის სტატუსის“ მოთხოვნა ინდივიდუალურ საქმეებში

ინდივიდუალური საჩივრის „წარდგენის რეალური უფლებით“²² სარგებლობისთვის, საჭიროა, კმაყოფილდებოდეს ორი წინაპირობა: მომჩივანი უნდა იყოს „ფიზიკური პირი, არასამთავრობო ორგანიზაცია ან ცალკეულ პირთა ჯგუფი“ და „კონვენციით ან მისი ოქმებით გათვალისწინებული უფლებების დარღვევის მსხვერპლი.“²³ პრაქტიკაში პირველი წინაპირობის მტკიცება ნაკლებად პრობლემურია. რაც შეეხება მსხვერპლის სტატუსს, იქიდან გამომდინარე, რომ სასამართლო ამ კრიტერიუმს არ იყენებს „ხისტად, მექანიკურად და მკაცრად“²⁴ ან „გადამეტებული ფორმალიზმით“,²⁵ სასამართლო იცნობს მსხვერპლის სამ კატეგორიას: (1) უშუალო მსხვერპლი - როდესაც ჩადენილი მოქმედება ან უმოქმედობა უშუალო ზიანს აყენებს მომჩივანს;²⁶ (2) არაპირდაპირი მსხვერპლი - როდესაც არსებობს სპეციფიკური და პირადი კავშირი უშუალო მსხვერპლსა და მომჩივანს შორის;²⁷ (3) პოტენციური მსხვერპლი - გამონაკლის შემთხვევაში სასამართლო აღიარებს, რომ მომჩივანი შეიძლება მომავალში პოტენციურად გახდეს კონვენციის დარღვევის მსხვერპლი.²⁸ ასევე მნიშვნელოვანია, რომ „მსხვერპლის“ ცნებას სასამართლო განმარტავს ავტონომიურად - სახელმწიფოთა შიდა სამართალში არსებული ცნებებისგან დამოუკიდებლად.²⁹

სასამართლოს მიერ „მსხვერპლის“ სტატუსის ასეთი მოქნილი განმარტება უზრუნველყოფს შეიარაღებული კონფლიქტით დაზარალებულ პირთა მიერ სასამართლოსთვის მარტივად მიმართვის შესაძლებლობას: უშუალო და არაპირდაპირი მსხვერპლის კატეგორიები ქმნიან საკმარისად ფართო ფარგლებს, რომლებშიც შეიძლება შევიდნენ როგორც სამხედრო ოპერაციების შედეგად უშუალოდ დაზარალებული პირები, ასევე ისეთი მომჩივნები, რომლებიც სასამართლოს მიმართავენ გარდაცვლილი ოჯახის

¹⁸ Alastair Mowbray, 'The European Convention on Human Rights', Mashood A. Baderin, Manisuli Ssenyonj (eds), *International Human Rights Law: Six Decades after the UDHR and Beyond* (Ashgate Publishing 2010) 271, 288.

¹⁹ კონვენციის 1950 წელს მიღებული პირველი რედაქციის 25-ე მუხლის მიხედვით, კომისიას ინდივიდუალური საჩივრების მიღება შეეძლო მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ კონვენციის წევრ სახელმწიფოს აღიარებული ჰქონდა კომისიის მიერ ინდივიდუალური საჩივრების განხილვის კომპეტენცია. ეს წინაპირობა გაუქმდა 1998 წელს, როდესაც ძალაში შევიდა კონვენციის მე-11 დამატებითი ოქმი.

²⁰ *Mamatkulov and Abdurasulovic v Turkey* App nos 46827/99, 46951/99 (ECtHR, 6 February 2003) §122.

²¹ იქვე, §100.

²² იქვე, §122.

²³ *Vallianatos and Others v. Greece* [GC], App no 29381/09 (ECtHR, 7 November 2013) §47.

²⁴ *Micallef v. Malta* [GC], App no 17056/06 (ECtHR, 15 October 2009) §45.

²⁵ *Gorraiz Lizarraga and Others v. Spain*, App no. 62543/00 (ECtHR, 27 April 2004) §38.

²⁶ *Amuur v. France*, App no 19776/92 (ECtHR, 25 June 1996) §36.

²⁷ იხ. მაგ., *Varnava* (სქ. 10) §112.

²⁸ იხ. მაგ., *Klass and Others v Germany* (1978) Series A no 28.

²⁹ *Gorraiz Lizarraga* (სქ. 25) §35.

წევრის/ნათესავის სახელით, რაც შეუძლებელი იქნებოდა „არაპირდაპირი მსხვერპლის“ ცნების გარეშე. დამატებით გარანტიას ქმნის სასამართლოს მიერ „მსხვერპლის“ ცნების ავტონომიურად და შიდასახელმწიფოებრივი ნორმებისაგან დამოუკიდებლად განმარტება, რადგან შეიარაღებული კონფლიქტის დროს, სხვადასხვა პოლიტიკური თუ პროცედურული მიზეზების გამო, მომჩივნებმა შეიძლება ვერ შეძლონ მსხვერპლის სტატუსის მიღება ეროვნული კანონმდებლობის მიხედვით, რაც მათ წაართმევდა სასამართლოსთვის „რეალური მიმართვის შესაძლებლობას“.³⁰

1.2. ინდივიდუალური საჩივრის დასაშვებობის კრიტერიუმები: სამართლებრივი დაცვის ყველა შიდასახელმწიფოებრივი საშუალების ამონურვა შეიარაღებულ კონფლიქტთან დაკავშირებულ საქმეებში

ევროპული კონვენციის 35-ე მუხლი განსაზღვრავს იმ წინაპირობებს, რომელთა დაუკმაყოფილებლობის შემთხვევაში სასამართლო არსებითად არ განიხილავს საჩივარს. სასამართლოს შეუძლია, მიიღოს საქმე განსახილველად მხოლოდ მას შემდეგ, როდესაც მომჩივანი ამონურავს სამართლებრივი დაცვის ყველა შიდასახელმწიფოებრივ საშუალებას და გასული არ არის ექვს თვეზე მეტი დრო საქმეზე შიდასახელმწიფოებრივი საბოლოო გადაწყვეტილების გამოტანის თარიღიდან.³¹ სასამართლომ შესაძლოა, საქმის განხილვაზე უარი თქვას სხვა საფუძვლების გამოც.³² ბევრი მიიჩნევდა, რომ საჩივრის დასაშვებობის ასეთი წინაპირობების (ყველა შიდასახელმწიფოებრივი საშუალების ამონურვა და ექვსთვიანი წესი) შეიარაღებულ კონფლიქტთან ადაპტაცია შეუძლებელი იყო.³³

ამ არგუმენტმა სასამართლოს პრაქტიკის ფონზე დაკარგა დამაჯერებლობა. კერძოდ, სამართლებრივი დაცვის შიდა საშუალების ამონურვასთან დაკავშირებით, ევროპულ კომისიასა და სასამართლოს არაერთხელ აღუნიშნავს, რომ ადამიანის უფლებათა დაცვის კონტექსტიდან გამომდინარე, საჭიროა ამ წესის გარკვეული მოქნილობითა და ზედმეტი ფორმალიზმის გარეშე გამოყენება.³⁴ ამასთან, შიდა საშუალებების ამონურვის მოთხოვნა ექვემდებარება „გარკვეულ დათქმებს“, რომლებიც ამ კონკრეტულ პროცედურულ წინაპირობას ხდის უფრო მოქნილს, რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია

³⁰ როგორც ვეილი ასკვნის, შიდა სასამართლოებს ხშირად არ სურთ გადაწყვეტილების მიღება ისეთ საქმეებზე, რომლებიც დაკავშირებულია სახელმწიფოს შეიარაღებული ძალების აქტიურ საბრძოლო მოქმედებებში ჩართულობასთან. იხ. Sharon Weill, *The Role of National Courts in Applying International Humanitarian Law* (OUP 2014) 153-155. შესაბამისად, მარტივად წარმოსადგენია, რომ იმ ადამიანებმა, რომლებიც რეალურად იყვნენ სახელმწიფოს მიერ განხორციელებული სამხედრო ოპერაციების მსხვერპლნი, ვერ მიიღონ მსხვერპლის სტატუსი ეროვნული კანონმდებლობის შესაბამისად და შიდა სასამართლოების მეშვეობით.

³¹ ECHR (სქ. 3) მუხლი 35(1).

³² იქვე, მუხლი 35, §§(2)-(3). აღნიშნული დებულებების თანახმად, სასამართლო არ იღებს ანონიმურ საჩივარს; საჩივარს, რომელიც უკვე განიხილა სასამართლომ ან რომელიც, ამავდროულად, შეტანილია სხვა საერთაშორისო ორგანოში; საჩივარს, რომელიც სცილდება კონვენციისა და მისი ოქმების მატერიალურ ფარგლებს; დაუსაბუთებელ საჩივარს; საჩივარს, რომელიც წარმოადგენს უფლების ბოროტად სარგებლობას და საჩივარს, რომელიც შეეხება უმნიშვნელო ზიანს. ჩამოთვლილი საფუძვლები ნაკლებად რელევანტურია წინამდებარე სტატიისთვის და, შესაბამისად, არ იქნება განხილული.

³³ Dietrich Schindler, 'Human Rights and Humanitarian Law: Interrelationship of the Laws' (1982) 31 *Am.U.L.Rev.* 935, 941.

³⁴ *Ringeisen v. Austria*, Series A no. 13, 16 July 1971, §89. *Lehtinen v. Finland* (dec.), App no 34147/96 (ECtHR, 27 January 2004).

შეიარაღებულ კონფლიქტთან დაკავშირებული საქმეების კონტექსტში.³⁵ ვინაიდან შეიარაღებული კონფლიქტის დროს დაზარალებულის მიერ ყველა შიდასახელმწიფოებრივი საშუალების ამოწურვა ხშირად შეუძლებელია, სასამართლომ „შეამსუბუქა“ დასაშვებობის ამ წინაპირობის მოქმედება სამხედრო მოქმედებების მსხვერპლთათვის.³⁶

ამ კუთხით, პრეცედენტულია აკდივარის საქმე, რომელიც ეხებოდა მომჩივანთა სახლების განადგურებას სამხრეთ-აღმოსავლეთ თურქეთში უსაფრთხოების ძალებსა და ქურთისტანის მუშათა პარტიას (PKK) შეტაკებებით გამოწვეული „სერიოზული არეულობების“ დროს.³⁷ საქმეში სასამართლომ განმარტა, რომ სამართლებრივი დაცვის შიდასახელმწიფოებრივი საშუალებების ამოწურვის ვალდებულება აღარ არსებობს მაშინ, როდესაც ისინი არაადეკვატური ან არაეფექტიანია ან როდესაც არსებობს ადმინისტრაციული პრაქტიკა, რომელიც, საკუთარი ხასიათიდან გამომდინარე, ფუჭს ან არაეფექტიანს ხდის საქმისწარმოებას.³⁸ თუმცა, ამავდროულად, სასამართლომ აღნიშნა, რომ მისი ასეთი მიდგომა განპირობებული იყო ამ კონკრეტული საქმის გარემოებებით. შედეგად, სასამართლომ, ერთი მხრივ, შეინარჩუნა ტრადიციული მიდგომა შიდასახელმწიფოებრივი საშუალების ამოწურვის მოთხოვნის მიმართ, ხოლო მეორე მხრივ, „ახალი პროცედურული მიდგომის“ შედეგად,³⁹ შეძლო სამხრეთ-აღმოსავლეთ თურქეთიდან შემოსული საქმეების დასაშვებად გამოცხადება.⁴⁰

შიდასახელმწიფოებრივი საშუალების ამოწურვის საფუძველზე საჩივრების დაუშვებლად ცნობა ასევე იყო რუსეთის მთავარი არგუმენტი ჩეჩნეთის კონფლიქტთან დაკავშირებულ საქმეებში. ამ საქმეებშიც სასამართლომ შეინარჩუნა „რეალისტური მიდგომა“⁴¹ და აკდივარის საქმის მიგნებებზე დაყრდნობით,⁴² განავითარა „გონივრულად ნათელი და ერთგვაროვანი შეხედულება, რომ ვერ დამტკიცდა სამართლებრივი დაცვის ვერც სამოქალაქო და ვერც სისხლისსამართლებრივი შიდასახელმწიფოებრივი საშუალებების პრაქტიკული ეფექტიანობა, რომელიც უზრუნველყოფდა ჩეჩნეთში სახელმწიფო წარმომადგენლების მიერ ჩადენილ ადამიანის უფლებების მძიმე დარღვევებთან დაკავშირებულ საქმეებზე ეფექტიან რეაგირებას“.⁴³

³⁵ Lutz Oette, 'Bringing Justice to Victims? Responses of Regional and International Human Rights Courts and Treaty Bodies to Mass Violations' in Carla Ferstman, Mariana Goetz and Alan Stephens (eds) *Reparations for Victims of Genocide, War Crimes and Crimes against Humanity: Systems in Place and Systems in the Making* (Brill Nijhoff 2009) 225-26.

³⁶ Christine Byron, 'A Blurring of the Boundaries: The Application of International Humanitarian Law by Human Rights Bodies' (2007) 47(4) *Va.J.Int'l L.* 839, 884-5.

³⁷ *Akdivar and Others v Turkey* [GC] ECHR 1996-IV.

³⁸ იქვე, §67.

³⁹ *Onder Bakircioglu and Brice Dickson*, 'The European Convention in Conflicted Societies: The Experience of Northern Ireland and Turkey' (2017) 66 *ICLQ* 263, 265, 280-281.

⁴⁰ Hans-Joachim Heintze, 'The European Court of Human Rights and the Implementation of Human Rights Standards during Armed Conflicts' (2002) 45 *GYIL* 59, 71-72.

⁴¹ Federico Sperotto, 'Law in Times of War: The Case of Chechnya' (2008) 8(2) *Global Jurist*, 17-18.

⁴² იხ. მაგ., *Baysayeva v. Russia*, App no 74237/01 (ECtHR, 5 April 2007) §§103-109. *Isayeva, Yusupova and Bazayeva v. Russia*, App nos. 57947/00, 57948/00, 57949/00 (ECtHR, 24 February 2005) §§143-151.

⁴³ Philip Leach, *The Chechen Conflict: Analysing the Oversight of the European Court of Human Rights*. *European Human Rights Law Review*, 6, 2008, 739.

2. სახელმწიფოთაშორისი საჩივრის პროცედურა: უფრო მოქნილი, ვიდრე ინდივიდუალური პროცედურა?

სასამართლოს მიერ შეიარაღებულ კონფლიქტზე რეაგირების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მექანიზმია კონვენციის 33-ე მუხლით გათვალისწინებული სახელმწიფოთაშორისი საჩივრების პროცედურა, რომლის მიხედვით, „ყოველ მაღალ ხელშემკვრელ მხარეს შეუძლია, მიმართოს სასამართლოს სხვა მაღალი ხელშემკვრელი მხარის მიერ კონვენციისა და მისი ოქმების ნებისმიერი სავარაუდო დარღვევის შესახებ.“ სახელმწიფოთაშორისი საჩივრები, რომლებიც სასამართლოს იურისდიქციის ნაკლებად ცნობილი მხარეა,⁴⁴ განიხილება კონვენციის „კოლექტიურად აღსრულების“ საშუალებად.⁴⁵ მიუხედავად იმისა, რომ დღეს ევროპული სასამართლო უფრო მეტად ცნობილია ინდივიდუალური საჩივრების განმხილველ ეფექტიან მექანიზმად, კონვენციის ამოქმედების დროისთვის მხოლოდ სახელმწიფოთაშორისი საჩივრების პროცედურა იყო სავალდებულო იმ გაგებით, რომ კონვენციის წევრი სახელმწიფოების მიერ ერთმანეთის მიმართ სახელმწიფოთაშორისი დავის დაწყება იყო კონვენციის რატიფიკაციის ავტომატური შედეგი,⁴⁶ ინდივიდუალური საჩივრის პროცედურა კი დღევანდელი სახით ამოქმედდა მხოლოდ 1998 წლიდან.⁴⁷

სახელმწიფოთაშორისი საჩივრები ძირითადად შეეხება ისეთ საქმეებს, რომლებშიც სახელმწიფო წარმოადგენს ინდივიდუალური პირების ინტერესებს კონვენციის სავარაუდო ფართომასშტაბიანი დარღვევების კონტექსტში,⁴⁸ რაც განსაკუთრებით კარგად ჩანს საქართველოს⁴⁹ და უკრაინის⁵⁰ მიერ რუსეთის ფედერაციის წინააღმდეგ დაწყებულ საქმეებში.⁵¹ ამასთან, სასამართლოს პრაქტიკაში ბევრი „კვაზი-სახელმწიფოთაშორისი“ საჩივარი მოიძებნება, რომლის ფარგლებშიც ინდივიდუალური საჩივრები ეხმაურება

⁴⁴ Dean Spielmann, 'The European Court of Human Rights as Guarantor of a Peaceful Public Order in Europe' (7 November 2014) ხელმისაწვდომია აქ: https://echr.coe.int/Documents/Speech_20141107_Spielmann_GraysInn.pdf [უკანასკნელად გადამოწმდა 14 აპრილს, 2020].

⁴⁵ *Austria v. Italy*, ECommHR, Decision, 11 January 1961, 138. *Cyprus v. Turkey*, ECommHR, Report, 4 June 1999, §70.

⁴⁶ William A. Schabas, *The European Convention on Human Rights: A Commentary* (OUP 2015) 723.

⁴⁷ იხ. ზემოთ, სქოლიო 19.

⁴⁸ იხ. მაგ., *Greece v UK* (dec.) App no 176/56 (Commission Decision, 2 June 1956); *Ireland v UK* (1978) Series A no 25. იხ., ასევე, *Cyprus v Turkey* (just satisfaction) [GC] App no 25781/94 (ECtHR, 12 May 2014).

⁴⁹ *Georgia v Russia (I)* [GC] App no 13255/07 (ECtHR, 3 July 2014); *Georgia v Russia (II)* (dec.) App no 38263/08 (ECtHR, 13 December 2011); *Georgia v Russia (III)* (dec.) App no 61186/09 (ECtHR, 16 March 2010); *Georgia v Russia (IV)* App no 39611/18 (22 August 2018).

⁵⁰ ამჟამად სასამართლოში შესულია ხუთი *Ukraine v Russia* სახელმწიფოთაშორისი საჩივარი: *Ukraine v Russia (re Crimea)* App no 20958/14; *Ukraine v Russia (re Eastern Ukraine)* App no 8019/16; *Ukraine v Russia (II)* App no 43800/14; *Ukraine v Russia (VII)* App no 38334/18 and *Ukraine v Russia (VIII)* App no 55855/18.

⁵¹ ამ საქმეებიდან აღსანიშნავია *Georgia v. Russia (III)*, რომელიც ეხება 2008 წლის აგვისტოს საერთაშორისო შეიარაღებულ კონფლიქტს საქართველოსა და რუსეთს შორის და *Ukraine v. Russian Federation (re Crimea)* და *Ukraine v. Russian Federation (re Eastern Ukraine)*, რომლებიც ეხება რუსეთისა და მის მიერ სავარაუდოდ კონტროლირებადი შეიარაღებული დაჯგუფების მიერ 2014 წელს უკრაინის ტერიტორიაზე განხორციელებულ სამხედრო მოქმედებებს.

მგრძობიარე სახელმწიფოთაშორის საკითხებს, რაც ასეთ სამართალწარმოებაში იწვევს სახელმწიფოების მესამე მხარედ ჩართვას.⁵²

2.1. დასაშვებობის ნაკლები მოთხოვნები სახელმწიფოთაშორისი საჩივრის მიმართ

სახელმწიფოთაშორისი საჩივრების ერთ-ერთი ძირითადი მახასიათებელია ის ფაქტი, რომ კონვენციის 35-ე მუხლის მიხედვით, ასეთი საჩივრების მიმართ მოქმედებს დასაშვებობის მხოლოდ ორი წინაპირობა: ე. წ. ექვსთვიანი წესი და სამართლებრივი დაცვის შიდა საშუალებების ამოწურვა.⁵³ თუმცა სასამართლოს მაინც შეუძლია, საჩივრების განხილვაზე უარი თქვას „საერთაშორისო სასამართლოების მიერ საკუთარი იურისდიქციის განხორციელების ზოგადი პრინციპებიდან გამომდინარე“, ტერიტორიულ საკითხთან დაკავშირებულ პერსონალურ ან ტემპორალურ იურისდიქციაზე მითითებით.⁵⁴

ექვსთვიანი წესის მოქმედება სახელმწიფოთაშორის და ინდივიდუალურ საჩივრებზე თანაბრად ვრცელდება.⁵⁵ ეს წესი არ მოქმედებს განგრძობადი სიტუაციების მიმართ, ხოლო შიდა საშუალებების არარსებობისას ეს ვადა აითვლება კონვენციის ბოლო სავარაუდო დარღვევის თარიღიდან.⁵⁶ სამართლებრივი დაცვის შიდა საშუალებების ამოწურვის მოთხოვნის ფარგლები კი დამოკიდებულია ადმინისტრაციული პრაქტიკის არსებობაზე.

2.2. ადმინისტრაციული პრაქტიკა სახელმწიფოთაშორის საქმეებში: როდის არ მოქმედებს შიდა საშუალებების ამოწურვის ვალდებულება?

სახელმწიფოთაშორის საქმეში სამართლებრივი დაცვის შიდა საშუალებების ამოწურვის მოთხოვნა არ მოქმედებს იმ შემთხვევაში, თუ სახელმწიფო ასაჩივრებს ადმინისტრაციულ პრაქტიკას, როგორც ასეთს, და „სასამართლოსგან არ მოითხოვს ასეთი პრაქტიკის საილუსტრაციოდ ან მტკიცებულებად მოყვანილ ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაზე გადაწყვეტილების მიღებას“.⁵⁷ ადმინისტრაციული პრაქტიკა შედგება ორი დამოუკიდებელი ელემენტისგან: ქმედებების განმეორებადობა და ოფიციალური შემწყნარებლობა.⁵⁸

⁵² 'Background paper for seminar Opening of the Judicial Year January 2016', 18, ხელმისაწვდომია აქ: https://www.echr.coe.int/Documents/Seminar_background_paper_2016_part_1_ENG.pdf

[უკანასკნელად გადამოწმდა 14 აპრილს, 2020] (Background Paper).

⁵³ 35-ე მუხლის პირველი პუნქტი, რომელშიც ნახსენებია მხოლოდ 6-თვიანი წესი და შიდასახელმწიფოებრივი საშუალებების ამოწურვა, ვრცელდება როგორც ინდივიდუალურ, ისე სახელმწიფოთაშორის საჩივრებზე. ამისგან განსხვავებით, კონვენციის 35-ე მუხლის მე-2 და მე-3 პუნქტები, რომლებიც მოიცავს დასაშვებობის სხვადასხვა წინაპირობებს, არეგულირებს კონკრეტულად ინდივიდუალურ საჩივრებს, რომლებიც განსაზღვრულია კონვენციის 34-ე მუხლით.

⁵⁴ 'Background Paper' (სქ. 52) 18.

⁵⁵ Isabella Risini, *The Inter-State Application under the European Convention on Human Rights: Between Collective Enforcement of Human Rights and International Dispute Settlement* (Brill Nijhoff 2018) 50.

⁵⁶ *Georgia v. Russia (II)* (სქ. 49) §97.

⁵⁷ *Georgia v Russia (I)* (dec.) App no 13255/07 (ECtHR, 30 June 2009) §40; *Georgia v Russia (I)* (სქ. 49) §125; *Georgia v Russia (II)* (სქ. 49) §85.

⁵⁸ იქვე (წინა სასამართლო პრაქტიკაზე მითითებით).

„ქმედების განმეორებადობა“ მოიცავს „იდენტური ან ანალოგიური დარღვევების იმ კუმულაციას, რომლებიც რიცხობრივად და ურთიერთკავშირის თვალსაზრისით, საკმარისია იმისთვის, რომ ისინი ჩაითვალოს არა განცალკევებულ ინციდენტებად ან საგამონაკლისო შემთხვევებად, არამედ წარმოადგენდნენ სქემას ან სისტემას“; ხოლო ოფიციალური შემწყნარებლობა გულისხმობს „ტოლერანტობას უკანონო ქმედებების მიმართ, რაც გამოხატულია უშუალოდ პასუხისმგებელ პირთა ხელმძღვანელების უმოქმედობაში, - სადამსჯელო ანდა განმეორების პრევენციისკენ მიმართული ზომების მიუღებლობაში ან იგი სახეზეა მაშინ, როდესაც მაღალი თანამდებობის პირი, მრავალი სავარაუდო დარღვევის პირობებში, იჩენს ინდიფერენტულობას და უარს ამბობს ამ სავარაუდო დარღვევების გამოძიებაზე ანდა როდესაც სამართლიანი სასამართლოს უფლება არ არის დაცული ასეთ საჩივრებთან დაკავშირებული სასამართლო პროცესების დროს“.⁵⁹ დასაშვებობის ეტაპზე ადმინისტრაციული პრაქტიკის არსებობის საჩვენებლად საკმარისია *prima facie* მტკიცებულების წარმოდგენა, რაც უნდა აღემატებოდეს უბრალო ბრალდებას, თუმცა არ გულისხმობს „ყველა მტკიცებულებას“.⁶⁰

სასამართლო ამ მიდგომას დაეყრდნო დასაშვებობის შესახებ გადაწყვეტილებაში საქმეზე *საქართველო რუსეთის წინააღმდეგ (III)*, სადაც მან დაადგინა, რომ „სავარაუდო დარღვევაზე მითითება არ შეიძლება მიჩნეულ იქნეს სრულად დაუსაბუთებლად და არ უნდა ჩაითვალოს, რომ მას არ გააჩნია რეალური დარღვევის ელემენტები 33-ე მუხლის მიზნებისთვის“.⁶¹ ადმინისტრაციული პრაქტიკის არსებობასთან დაკავშირებული ყველა სხვა საკითხი კი გადაწყდება არსებითი განხილვის დროს.⁶²

2.3. „მსხვერპლის“ მოთხოვნის არარსებობა სახელმწიფოთაშორის საქმეებში

სახელმწიფოთაშორისი საჩივრის დასაშვებობის მიმართ არ მოქმედებს „მსხვერპლის“ მოთხოვნა,⁶³ რაც ადასტურებს ამ პროცედურის *erga omnes* ხასიათს.⁶⁴ თუ სახელმწიფოს მიერ გასაჩივრებული საკითხები ასევე შეიძლება იყოს ინდივიდუალური საჩივრის საგანი, ეს უკვე მიანიშნებს მომჩივანი სახელმწიფოს სამართლებრივი ინტერესის არსებობაზე და სახელმწიფოს აღარ უწევს „მსხვერპლის“ სტატუსის მტკიცება, როგორც ეს მოეთხოვება ინდივიდუალურ მომჩივანს.⁶⁵ მაშინ, როდესაც ინდივიდუალური საჩივრის ავტორმა უნდა აჩვენოს, რომ არის კონვენციის სავარაუდო დარღვევის პირდაპირი, არაპირდაპირი ან პოტენციური მსხვერპლი, სახელმწიფოს შემთხვევაში საჩივარი დასაშვებია „კონვენციის დაცვასთან დაკავშირებული ზოგადი ინტერესის“ გამო.⁶⁶ ასევე,

⁵⁹ *Georgia v Russia (I)* (სქ. 49) §§123-124.

⁶⁰ *Georgia v Russia (I)* (dec.) (სქ. 57) §41.

⁶¹ *Georgia v Russia (II)* (სქ. 49) §89.

⁶² იქვე, §90.

⁶³ *Risini* (სქ. 55) 52-53.

⁶⁴ *Schabas* (სქ. 46) 726.

⁶⁵ *Cyprus v. Turkey* (სქ. 45) §77.

⁶⁶ *Schabas* (სქ. 46) 726. ამ მახასიათებლის ნათელი მაგალითებია ის სახელმწიფოთაშორისი დავები, რომლის ფარგლებშიც ევროპის საბჭოს წევრი სახელმწიფო იწყებს დავას მეორე სახელმწიფოს წინააღმდეგ კონკრეტული სამართლებრივი ინტერესის არარსებობის პირობებში და როდესაც საჩივარი მიზნად ისახავს მხოლოდ მოპასუხე სახელმწიფოში არსებული სიტუაციის გამოსწორებას. იხ., *Denmark, Norway, Sweden and the Netherlands v. Greece (I)*, ECommHR, Report, 05 November 1969. *Denmark, Norway and Sweden v. Greece (II)*, ECommHR, Decision, 16 July 1970. *France, Norway, Denmark, Sweden and the Netherlands v. Turkey*, ECommHR, Decision, 6 December 1983.

აუცილებელი არ არის, რომ სახელმწიფომ დავა დაიწყოს კონკრეტული პირების სახელით. თუმცა ეს არ გამოორიცხავს სახელმწიფოს შესაძლებლობას, მოითხოვოს კომპენსაცია კონკრეტული პირებისთვის.⁶⁷

3. სასამართლოსთან თანამშრომლობის ვალდებულება და ფაქტების დადგენა

კონვენციის 38-ე მუხლის თანახმად, „სასამართლომ უნდა გამოიკვლიოს საქმე მხარეთა წარმომადგენლებთან ერთად და, თუ საჭიროა, ჩაატაროს გამოძიება, რომლის ეფექტიანად განხორციელების მიზნით, შესაბამისმა [...] სახელმწიფოებმა [სასამართლო] უნდა უზრუნველყონ ყველა საჭირო საშუალებით.“ აღნიშნული მუხლი მოიცავს სამართალწარმოების ისეთ ელემენტებს, როგორცაა საქმის განხილვის ფორმა, ფაქტების დადგენა და გამოძიება, მტკიცებულების საკითხები, თანამშრომლობის ვალდებულება, ესტოპელი და *jura novit curiae*.⁶⁸ წინამდებარე ქვეთავი ყურადღებას გაამახვილებს კონვენციის 38-ე მუხლის ორ მნიშვნელოვან ასპექტზე, რომლებიც პრაქტიკული კუთხით, სასამართლოს აძლევს შეიარაღებული კონფლიქტის საქმეებზე ეფექტიანი რეაგირების საშუალებას: (1) ფაქტების დადგენა და გამოძიება და (2) მხარეების მიერ სასამართლოსთან თანამშრომლობის ვალდებულება ინფორმაციის მიწოდების ნაწილში.

3.1. ფაქტების დადგენა და გამოძიება: ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, როგორც „პირველი ინსტანციის ტრიბუნალი“

ფაქტების დადგენა არის პროცესი, როდესაც სასამართლო ცდილობს საჩივრის განხილვისთვის აუცილებელი ბუნდოვანი ან სადავოდ გამხდარი ფაქტობრივი გარემოებების გამოკვლევას.⁶⁹ ზოგადი მიდგომის თანახმად, სასამართლო სიფრთხილით ეკიდება საკუთარ სუბსიდიურ ბუნებას და თავს იკავებს ფაქტების დამდგენი „პირველი ინსტანციის ტრიბუნალის“ როლის შეთავსებისგან, თუ ეს გარდაუვალი არ არის კონკრეტული საქმის გარემოებებიდან გამომდინარე.⁷⁰ შესაბამისად, როდესაც სასამართლოს არ მიეწოდება საკმარისი ინფორმაცია, მან შესაძლოა, თავად წამოიწყოს ფაქტების დადგენის პროცედურა სხვადასხვა გზების გამოყენებით, სასამართლოს წესების 38-ე მუხლის შესაბამისად.⁷¹ აღნიშნული შესაძლოა, მოიცავდეს მოწმეებისა და ექსპერტების მოსაზრებების მოსმენასა და ადგილზე განხორციელებულ გამოძიებებს.⁷² მაშინ, როდესაც სასამართლო ფაქტების დასადგენად საჭირო საქმიანობას ხშირად ახორციელებს

⁶⁷ *Cyprus v Turkey* (just satisfaction) (სქ. 48). ეს დადასტურდა საქმეში *Georgia v Russia (I)* [GC] (Just satisfaction) App no 13255/07 (ECtHR, 31 January 2019). იხ., ასევე, Concurring Opinion of Judge Pinto de Albuquerque, Joined by Judge Vučinić, §4.

⁶⁸ Schabas (სქ. 46) 807-815.

⁶⁹ Philip Leach, 'Fact-Finding: European Court of Human Rights (ECtHR)' in Max Planck Encyclopedias of International Law (OUP 2018) §1; სასამართლოს მიერ ფაქტების დადგენის პროცესის დეტალური ანალიზისთვის, იხ. Jasmina Mačkić, *Proving Discriminatory Violence at the European Court of Human Rights* (Brill Nijhoff 2018) 91-124.

⁷⁰ იხ. მაგ., *Dzhioyeva v. Georgia* (dec.), App no 24964/09 (ECtHR, 20 November 2018) §27. *slakhanova and Others v. Russia*, App nos 2944/06 et al (ECtHR, 18 December 2012) §96.

⁷¹ იხ. Annex to the Rules (concerning investigations) to the Rules of Court (1 January 2020).

⁷² Simone Vezzani, 'Fact-Finding by International Human Rights Institutions and Criminal Prosecution' in Fausto Pocar, Marco Pedrazzi and Micaela Frulli (eds), *War Crimes and the Conduct of Hostilities: Challenges to Adjudication and Investigation* (Edward Elgar Publishing 2013) 351.

სახელმწიფოთაშორის საქმეებთან დაკავშირებით, ეს ნაკლებად ხდება ინდივიდუალურ საჩივრებთან მიმართებით.⁷³

3.1.1. ფაქტების დადგენა არასაერთაშორისო შეიარაღებულ კონფლიქტთან დაკავშირებულ ინდივიდუალურ საქმეებში

შეიარაღებულ კონფლიქტებთან დაკავშირებულ ინდივიდუალურ საქმეებში სასამართლო არსებითად ეყრდნობა საქმის მხარეთა მიერ წარმოდგენილ ინფორმაციას. ამ კუთხით, აღსანიშნავია საქმეები *ისაევა (I)*⁷⁴ და *ისაევა (II)*,⁷⁵ რომლებიც შეეხებოდა ჩეჩნეთის კონფლიქტის დროს რუსეთის სამხედრო ავიაციის მიერ ჩეჩნეთში განხორციელებულ დაბომბვებსა და სამოქალაქო პირების სიკვდილს, რამაც სასამართლო მეტად სადავო ფაქტების წინაშე დააყენა. ორივე საქმეში სასამართლო დაეყრდნო მხარეების მიერ წარმოდგენილ დეტალურ მტკიცებულებებს, მათ შორის, მოწმეთა ჩვენებებს, ინტერვიუებს სამხედრო მეტაურებთან, Human Rights Watch-ის მიერ მომზადებულ ანგარიშს, რუსეთის პროკურატურის გამოძიების მასალებსა და შიდა სასამართლოებში ფაქტების დადგენასთან დაკავშირებულ დოკუმენტებს.⁷⁶ ამასთან, სადავო ფაქტების დადგენის მიზნით, 2004 წლის 14 ოქტომბერს სტრასბურგში საჯარო ზეპირი მოსმენაც გაიმართა.⁷⁷

სასამართლომ ანალოგიური მიდგომით განიხილა თურქეთის უსაფრთხოების ძალების მიერ PKK-ს მიმართ განხორციელებულ ქმედებები. რამდენიმე მათგანში სასამართლომ შეაფასა სადავოდ გამხდარი ფაქტები, რათა დაედგინა თურქეთის პასუხისმგებლობა თანმდევი სამოქალაქო მსხვერპლის ან სამხედრო ოპერაციების არაჯეროვანი დაგეგმვისა და განხორციელებისთვის.⁷⁸ ასევე, სამხედრო მოქმედებების შედეგად ქონების განადგურების მართლზომიერების შეფასების მიზნით, სასამართლომ მოახდინა სადავო ფაქტობრივი გარემოებების რეკონსტრუქცია.⁷⁹ ზოგიერთი აკრიტიკებს სასამართლოს მიდგომას ჩეჩნეთის საქმეებში ფაქტების დადგენასთან დაკავშირებით, სადაც „სასამართლოს ფაქტების დადგენა მხოლოდ წერილობითი მტკიცებულებებისა (რაც იმას ნიშნავს, რომ ერთი მოწმის ჯვარედინი დაკითხვაც კი არ მომხდარა) და მხარეთა მიერ წარმოდგენილი სხვა დოკუმენტების საფუძველზე მოუწია“.⁸⁰ ჩეჩნეთის საქმეებისგან განსხვავებით, კომისიის წევრებმა განახორციელეს ფაქტების დამდგენი ვიზიტები თურქეთის რამდენიმე საქმეში.⁸¹

⁷³ Schabas (სქ. 46) 807-810.

⁷⁴ *Isayeva v. Russia*, App no 57950/00 (ECtHR, 27 January 2005).

⁷⁵ *Isayeva, Yusupova and Bazayeva v. Russia*, App nos 57947/00, 57948/00, 57949/00 (ECtHR, 24 February 2005).

⁷⁶ *Isayeva (I)* (სქ. 74) §§ 37-115; *Isayeva (II)* (სქ. 75) §§ 43-107.

⁷⁷ *Isayeva (I)* (სქ. 74) §8; *Isayeva (II)* (სქ. 75) §9.

⁷⁸ იხ. მაგ., *Ergi v Turkey* ECHR 1998-IV; *Ahmet Özkan and Others v Turkey* App no 21689/93 (ECtHR, 6 April 2004); *Akpınar and Altun v Turkey* App no 56760/00 (ECtHR, 27 February 2007).

⁷⁹ იხ. მაგ., *Akdivar and Others v Turkey* [GC] ECHR 1996-IV; *Selçuk and Asker v Turkey* ECHR 1998-II.

⁸⁰ Kirill Koroteev, 'Legal Remedies for Human Rights Violations in the Armed Conflict in Chechnya: The Approach of the European Court of Human Rights in Context' (2010) 1 *International Humanitarian Legal Studies*, 275, 279-283.

⁸¹ იხ. *Özkan* (სქ. 78); *Ergi* (სქ. 78); *Selçuk* (სქ. 79).

ჩეჩნეთისა და თურქეთის საქმეების ზოგადი მიმოხილვა ცხადყოფს, რომ, თუ სიტუაცია მიუთითებს „კონვენციის და საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის ერთდროულად დარღვევაზე, კომისია და სასამართლო უფრო ხშირად იყენებდნენ ფაქტების დამდგენ მისიებს, ვიდრე იმ სიტუაციებში, რომლებიც უკავშირდება ნაკლებად მძიმე საჩივრებს“.⁸² თუმცა სასამართლო თავს იკავებს *in loco* გამოძიებებისგან, მიუხედავად ასეთი აქტივობების უპირატესობისა. ეს შესაძლოა აიხსნას კონფლიქტურ და პოსტ-კონფლიქტურ სიტუაციებში ფაქტების დამდგენი მისიების განხორციელებასთან დაკავშირებული სირთულეებით. მაგალითად, *ოზკანის* საქმეში თურქეთში მტკიცებულებების მოსაგროვებლად მივლინებულმა კომისიის დელეგაციამ ვერ მოახერხა იმ მტკიცებულების მოპოვება, რომელიც შესაძლებელს გახდიდა საქმეში არსებული ფაქტობრივი უზუსტობების დადგენას.⁸³

როგორც ლიჩი, პარასკევა და უბელაკი ასკვნიან, 1990-იან წლებს შეიძლება ეწოდოს „სტრასბურგის მიერ ფაქტების დადგენის ოქროს ხანა, ვინაიდან არაერთ საქმეში - უმეტესწილად, თურქეთის წინააღმდეგ, ყოფილმა კომისიამ და, 1998 წლიდან, სასამართლომ განახორციელა მნიშვნელოვანი რაოდენობის ვიზიტები მხარეთა მიერ წარმოდგენილ ფაქტებს შორის არსებული არსებითი და მნიშვნელოვანი განსხვავებების თაობაზე გადაწყვეტილების მისაღებად“.⁸⁴ სასამართლოს გულგრილობა *in loco* ფაქტების დამდგენი აქტივობების განხორციელებისადმი განპირობებულია, ერთი მხრივ, მის წინაშე არსებული საქმეების მზარდი რიცხვით⁸⁵ და, მეორე მხრივ, სასამართლოს მიერ პოლიტიკის განზრახ ცვლილებით, რაც გულისხმობს სასამართლოს სუბსიდიური ბუნების გათვალისწინებას.⁸⁶ თუმცა სტრასბურგში მოწმეთა ზეპირი მოსმენების გამართვის შესაძლებლობა კვლავ რჩება გამოსადეგ მექანიზმად.

3.1.2. ფაქტების დადგენა შეიარაღებულ კონფლიქტთან დაკავშირებულ სახელმწიფოთაშორის და „კვაზისახელმწიფოთაშორისი“ საქმეების ფარგლებში

მიუხედავად იმისა, რომ სასამართლო არ არის სათანადოდ აღჭურვილი შეიარაღებულ კონფლიქტში ან/და კონვენციის ფართომასშტაბიანი დარღვევების დროს ფაქტების დადგენის სპეციალური შესაძლებლობებით, სახელმწიფოთაშორის საქმეებში მხარეები მაინც მიმართავენ სასამართლოს განსაკუთრებული მნიშვნელობის მატარებელი ფაქტების დადგენის თხოვნით.⁸⁷ სასამართლოს მიერ შეიარაღებულ კონფლიქტთან დაკავშირებულ სახელმწიფოთაშორის დავაში ფაქტების დადგენის პრაქტიკის ერთ-ერთი უახლესი მაგალითია სასამართლოს მიერ *საქართველო რუსეთის წინააღმდეგ (II)* საქმეში 2016 წლის 6-17 ივნისს სტრასბურგში გამართული მოწმეთა ზეპირი მოსმენის

⁸² Vezzani (სქ. 72) 356.

⁸³ იხ. *Özkan* (სქ. 78) §§9, 139-150.

⁸⁴ Philip Leach, Costas Parakeva, Gordana Uzelac, 'Human Rights Fact-Finding: The European Court of Human Rights at a Crossroads' (2010) 28(1) NQHR 41, 42, 77.

⁸⁵ იქვე.

⁸⁶ Michael O'Boyle and Natalia Brady, 'Investigatory Powers of the European Court of Human Rights' in Olga Chernishova and Mikhail Lobov (eds), *Russia and the European Court of Human Rights: A Decade of Change - Essays in Honour of Anatoly Kovler, Judge of the European Court of Human Rights in 1999-2012* (Wolf Legal Publishers 2014) 141.

⁸⁷ 'Background Paper' (სქ. 52) 20.

დახურული სხდომა.⁸⁸ ასევე, 2012 წელს სასამართლომ მოწმეთა მოსმენის დახურული სხდომა გამართა საქმეში *საქართველო რუსეთის წინააღმდეგ (I)*.⁸⁹

სასამართლო, სახელმწიფოთაშორის საქმეებთან დაკავშირებით, უფრო აქტიურად ითავსებს ფაქტების დამდგენი პირველი ინსტანციის სასამართლოს როლს, ვიდრე ინდივიდუალურ საჩივრებთან მიმართებით, რადგან პირველ შემთხვევაში შიდა სამართლებრივი საშუალებების ამოწურვის მოთხოვნიდან უფრო მეტი გამონაკლისი არსებობს და, როგორც წესი, სასამართლოს არ შეუძლია სახელმწიფოს შიდა ორგანოების მიერ დადგენილ ფაქტებზე დაყრდნობა.⁹⁰ სახელმწიფოთაშორისი საჩივრის ფარგლებში ფაქტების დადგენის კუთხით „პირველი ინსტანციის ტრიბუნალის“ როლს ითავსებდა ევროპული კომისია, რომელიც დიდ ძალისხმევას სწევდა ფაქტების დასადგენად, იღებდა მოწმეთა ჩვენებებს სხვადასხვა ადგილებიდან და ქმნიდა საკუთარ დეტალურ ანგარიშს საქმის ფაქტობრივ გარემოებებთან დაკავშირებით.⁹¹ რაც შეეხება „კვაზი-სახელმწიფოთაშორის“ საქმეებს, *ილაშკუს* საქმეში სასამართლომ სხდომა გამართა ფაქტების დასადგენად, რომელიც ეხებოდა ეფექტური კონტროლისა და იურისდიქციის საკითხებს დნესტრისპირეთის კონტექსტში.⁹²

3.2. სასამართლოსთან თანამშრომლობის ვალდებულება და სამხედრო ოპერაციები

შეიარაღებული კონფლიქტის კონტექსტში მხარეების მიერ სასამართლოსთან თანამშრომლობის ვალდებულება ახალ განზომილებას იძენს. მიუხედავად იმისა, რომ კონვენცია პირდაპირ არ უთითებს ასეთ ვალდებულებაზე, იგი განსაზღვრულია „სასამართლოს წესების“ 44A წესით, რომლის თანახმადაც, „სამართალწარმოების დროს მხარეებს აკისრიათ სრულად თანამშრომლობის ვალდებულება და, კერძოდ, მათ საკუთარი შესაძლებლობების ფარგლებში უნდა მიიღონ ნებისმიერი ზომა, რომელსაც სასამართლო საჭიროდ ჩათვლის მართლმსაჯულების განხორციელებისთვის“.⁹³ ამასთან, თანამშრომლობის ვალდებულების შინაარსს განავრცობს „სასამართლოს წესების“ 44B და 44C წესები. 44B წესის მიხედვით, მხარეების მიერ თანამშრომლობის ვალდებულების შეუსრულებლობის შემთხვევაში, სასამართლოს თავმჯდომარეს აქვს ნებისმიერი საჭირო ზომის მიღების შესაძლებლობა. 44C წესის თანახმად კი, მხარეთა მიერ ინფორმაციის ან მტკიცებულების წარმოდგენლობის შემთხვევაში, სასამართლოს შეუძლია „ისეთი დასკვნების გაკეთება, როგორსაც იგი მიზანშეწონილად მიიჩნევს.“

⁸⁸ 'Witness hearing in the Inter-State case of Georgia v. Russia (II)', Press Release issued by the Registrar of the Court, 17.06.2016, ხელმისაწვდომია აქ: <https://www.coe.int/en/web/tbilisi/-/witness-hearing-in-the-inter-state-case-of-georgia-v-russia-ii> [უკანასკნელად გადამოწმდა 14 აპრილს, 2020]. 7 მოსამართლისგან შემდგარმა დელეგაციამ ჯამში 33 მოწმეს მოუსმინა. 16 მათგანი გამოძახებული იყო საქართველოს მთავრობის, 11 - რუსეთის ფედერაციის მთავრობის, ხოლო 6 მოწმე - უშუალო სასამართლოს მიერ.

⁸⁹ *Georgia v. Russia (I)*, 2014 (სქ. 49), დანართი (მოწმეთა ჩვენებების შეჯამება).

⁹⁰ *Risini* (სქ. 55) 150, 168.

⁹¹ Background Paper (სქ. 52) 20.

⁹² *Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia* [GC], App no 48787/99 (ECtHR, 8 July 2004) §§12-15.

⁹³ Rule 44A, inserted by the Court on 13 December 2004. Rules of Court of the European Court of Human Rights. 1 January 2020.

როგორ მოქმედებს 38-ე მუხლი შეიარაღებული კონფლიქტების საქმეებში, რომლებშიც კრიტიკული მნიშვნელობისაა მხარეების, განსაკუთრებით კი, მოპასუხე სახელმწიფოს მხრიდან სასამართლოსთან თანამშრომლობა? ერთ-ერთი კვლევის თანახმად, რუსეთისა და თურქეთის წინააღმდეგ აღძრულ საქმეებში 38-ე მუხლის დარღვევები „კონტექსტუალურად დაკავშირებულია“ ჩეჩენი აჯანყებულების და PKK-ს წევრების წინააღმდეგ განხორციელებულ უსაფრთხოების ოპერაციებთან. კერძოდ, რუსეთის შემთხვევაში ეს მაჩვენებელი არის 85%, ხოლო თურქეთის შემთხვევაში - 96%.⁹⁴ ეს მონაცემები აჩვენებს, რომ შეიარაღებულ კონფლიქტთან დაკავშირებულ საქმეებში მოპასუხე სახელმწიფოები თითქმის არ თანამშრომლობენ სასამართლოსთან. ამის მიზეზი შეიძლება იყოს ის, რომ საქმეები ეხება არასაერთაშორისო შეიარაღებულ კონფლიქტებს, რომელთაც სახელმწიფოები დღემდე აღიქვამენ ექსკლუზიურად შიდა საკითხად და მაქსიმალურად ცდილობენ ადამიანის უფლებათა ორგანოების, მათ შორის, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიერ სამართლებრივი ზედამხედველობის განხორციელების პრევენციას. შესაბამისად, იბადება კითხვა, თუ რა პრაქტიკული ბერკეტი აქვს სასამართლოს სახელმწიფოთა მიერ თანამშრომლობის ასეთ დაბალ მაჩვენებელზე რეაგირებისთვის?

3.2.1. სახელმწიფო საიდუმლოებას მიკუთვნებული ინფორმაცია: თანამშრომლობაზე უარის თქმის საკმარისი საფუძველი?

სახელმწიფოები ხშირად მიუთითებენ, რომ სამხედრო ოპერაციებთან დაკავშირებული ინფორმაცია არის სახელმწიფო საიდუმლოება, რომლის სასამართლოსთვის მიწოდებაზე უარს, ერთი მხრივ, ასაბუთებენ ეროვნულ კანონმდებლობაზე, მეორე მხრივ კი - სასამართლოს მიერ ასეთი ინფორმაციის დაცვის შეუძლებლობაზე მითითებით.

შესაძლოა იმის მტკიცება, რომ კონვენციის ხელშემკვრელ სახელმწიფოებს აკისრიათ ვალდებულება, განავითარონ ეროვნული სამართალი და შესაბამისი პროცედურები იმისთვის, რომ გაამარტივონ სასამართლოსთან თანამშრომლობა. ამასთან, საერთაშორისო სამართლის ერთ-ერთი ზოგადი პრინციპის თანახმად, სახელმწიფოს არ შეუძლია ეროვნულ კანონმდებლობაზე მითითება საერთაშორისო ხელშეკრულების შეუსრულებლობის გასამართლებლად.⁹⁵ სასამართლო ასევე არადაამაჯერებლად მიიჩნევს, სახელმწიფოს მხრიდან, ინფორმაციის წარდგენაზე უარს იმ საფუძველით, რომ აღნიშნული ინფორმაცია არ არის რელევანტური საქმისთვის,⁹⁶ ვინაიდან მხოლოდ სასამართლოს შეუძლია ინფორმაციის რელევანტურობის შეფასება.⁹⁷ ერთადერთი შემთხვევა, რომელსაც სასამართლო არ მიიჩნევს კონვენციის 38-ე მუხლის დარღვევად არის ისეთი მოცემულობა, როდესაც დოკუმენტების წარმოუდგენლობას არსებითად ხელი არ შეუძლია საქმის ფაქტობრივი გარემოებების დადგენისთვის.⁹⁸ რუსეთი ხშირად აღნიშნავდა, რომ ჩეჩნეთთან დაკავშირებულ საქმეებში შეუძლებელი იყო სასამართლოსთვის სამ-

⁹⁴ Helena De Vylder and Yves Haeck, 'The Duty of Cooperation of the Respondent State during the Proceedings before the European Court of Human Rights' in Yves Haeck and Eva Brems (eds), *Human Rights and Civil Liberties in the 21st Century* (Springer 2014) 45.

⁹⁵ ვენის კონვენცია „სახელშეკრულებო სამართლის შესახებ“ UNTS vol. 1155, 331, მუხლი 27.

⁹⁶ *Khashiyev and Akayeva v Russia* App nos 57942/00, 57945/00 (ECtHR, 24 February 2005) §138.

⁹⁷ *Süheyla Aydın v Turkey* App no 25660/94 (ECtHR, 24 May 2005) §§ 142-143.

⁹⁸ *Karov v Bulgaria* App no 45964/99, (ECtHR, 16 November 2006) §§ 96-98.

ხედრო ოპერაციებთან დაკავშირებული გამოძიებების მასალების მიწოდება, რადგან ისინი შეიცავდნენ სენსიტიურ ინფორმაციას სამხედრო პერსონალისა და სპეციალური დანაყოფების ადგილმდებარეობისა და მოქმედებების შესახებ.⁹⁹ გარდა ეროვნული უსაფრთხოებისა, რუსეთი ეყრდნობოდა საკუთარ შიდა სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსს, რომელიც კრძალავს წინასწარი გამოძიების მასალებში არსებული ინფორმაციის გამჟღავნებას. თუმცა სასამართლოს ეს არგუმენტები არასდროს გაუზიარებია იმის გამო, რომ რუსეთს სასამართლოსთვის არ უთხოვია „სასამართლოს წესების“ 33(2)-ე წესის გამოყენება, რომელიც სასამართლოს აძლევს მისთვის მიწოდებული ინფორმაციის კონფიდენციალობის დაცვის საშუალებას „ისეთი ლეგიტიმური მიზნებიდან გამომდინარე, როგორცაა ეროვნული უსაფრთხოების დაცვა, მხარეთა პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობა და მართლმსაჯულების ინტერესები“.¹⁰⁰ თუმცა რუსეთი ხშირად ამტკიცებს, რომ კონფიდენციალური ინფორმაციის გამჟღავნებისთვის სანქციის არარსებობა იმას ნიშნავს, რომ სასამართლოს არ შეუძლია ასეთი ინფორმაციის დაცვა.¹⁰¹ მიუხედავად ამისა, სასამართლოსთვის ეს არგუმენტები არაა დამაჯერებელია მოთხოვნილი საჭირო ინფორმაციის მიუწოდებლობის გასამართლებლად და იგი ასეთ შემთხვევებში ადგენს კონვენციის 38-ე მუხლის დარღვევას.

3.2.2. მხარისთვის არასასურველი დასკვნის გაკეთება, როგორც სასამართლოსთვის ინფორმაციის მიწოდების ვალდებულების დარღვევის შედეგი

კონვენციის 38-ე მუხლის დარღვევის დადგენის შემთხვევაში სასამართლოს შეუძლია, „გამოიტანოს ისეთი დასკვნები, როგორსაც იგი მიიჩნევს მიზანშეწონილად“.¹⁰² ასეთი დასკვნაა, მაგალითად, მომჩივნის პოზიციის დასაბუთებულად მიჩნევა.¹⁰³ თანამშრომლობის ვალდებულების დარღვევის შემთხვევებზე სასამართლოს ასეთი რეაგირება პრაქტიკული და ეფექტიანი მიდგომაა, რომლის შედეგადაც, მტკიცების ტვირთი სასამართლოს მოპასუხე სახელმწიფოზე გადააქვს, თუკი მომჩივანი წარმოაჩენს *prima facie* დასაბუთებას.¹⁰⁴ სასამართლოს ასეთი მიდგომა მისასალმებელია, რადგან სასამართლოს არ აქვს სხვა ბერკეტი, რომ სახელმწიფო აიძულოს ისეთი ინფორმაციის მიწოდება, რომელსაც ეს უკანასკნელი მიიჩნევს საქმისთვის არარელევანტურად, სახელმწიფო საიდუმლოებად ან/და მიზეზად იყენებს ეროვნულ კანონმდებლობას. „შესაბამისი დასკვნების გამოტანა“ მთავარი პრაგმატული ინსტრუმენტია შეიარაღებული კონფლიქტების საქმეების განხილვისას, რადგან სამხედრო ოპერაციებს ყოველთვის ახასიათებს კონფიდენციალობის მაღალი ხარისხი.

⁹⁹ იხ. მაგ., *Bitiyeva and X v. Russia*, App nos 57953/00, 37392/03 (ECtHR, 21 June 2007) §124.

¹⁰⁰ იქვე, §125.

¹⁰¹ *Musikhanova and Others v Russia*, App no 27243/03 (ECtHR, 4 December 2008) §104; *Ayubov v Russia*, App no 7654/02 (ECtHR, 12 February 2009) §108; *Sadykov v Russia* App no 41840/02 (ECtHR, 7 October 2010) §280.

¹⁰² Rule 44C (1), Rules of Court of the European Court of Human Rights (9 September 2019).

¹⁰³ *Timurtaş v. Turkey* ECHR 2000-VI, §66.

¹⁰⁴ De Vylder, Haeck (სქ. 94) 66.

4. სასამართლოს დროებითი ღონისძიებები შეიარაღებულ კონფლიქტში

ზოგადად, სახელმწიფოები ნაკლებად ასრულებენ შეიარაღებულ კონფლიქტთან დაკავშირებულ საქმეებში საერთაშორისო სასამართლოების მიერ დადგენილ დროებით ღონისძიებებს.¹⁰⁵ თუმცა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო თავს არ იკავებს შეიარაღებულ კონფლიქტთან დაკავშირებულ საქმეებში დროებითი ზომების მითითებისგან.

4.1. დროებითი ღონისძიებები ინდივიდუალურ საქმეებში

„სასამართლოს წესების“ 39-ე წესის თანახმად, სასამართლოს შეუძლია, მოპასუხე სახელმწიფოს განუსაზღვროს დროებითი ღონისძიება ისეთ შემთხვევებში, როდესაც არსებობს ადამიანის უფლებათა სერიოზული დარღვევის რისკი სასამართლოს მიერ საქმის განხილვის დასრულებამდე. მიუხედავად იმისა, რომ დროებითი ღონისძიებები, თანამშრომლობის ვალდებულების მსგავსად, გათვალისწინებულია „სასამართლოს წესებში“ და არა უშუალოდ კონვენციაში, 2005 წელს დიდმა პალატამ *მამატკულოვის* საქმეში პირველად განმარტა, რომ სასამართლოს მიერ განსაზღვრული დროებითი ღონისძიებები შესასრულებლად სავალდებულოა, ხოლო მათი შეუსრულებლობა იწვევს 34-ე მუხლით გათვალისწინებული ინდივიდუალური საჩივრის უფლების დარღვევას.¹⁰⁶ სასამართლოს პრაქტიკაში დროებითი ზომების მიღების მოთხოვნა და ამ მოთხოვნის დაკმაყოფილება დამახასიათებელია ექსტრადიციისა და ქვეყნიდან გაძევების საქმეებისთვის.¹⁰⁷

ჰაეკის და ჰერერას მიერ 2000-2010 წლების საქმეების ანალიზი აჩვენებს, რომ საქმეები, რომელთა ფარგლებშიც წევრი სახელმწიფოები არ აღასრულებდნენ დროებით ღონისძიებებს, კონკრეტულად „კონფლიქტთან დაკავშირებული“ საქმეებია.¹⁰⁸ ამის მიზეზები შესაძლოა იყოს როგორც პოლიტიკური მოსაზრებები,¹⁰⁹ ისე სამართლებრივი შეხედულება იმასთან დაკავშირებით, რომ დროებითი ღონისძიებები წესად ჩამოყალიბდა არა სახელმწიფოების მიერ კონვენციის მეშვეობით, არამედ სასამართლომ იგი თავად განავითარა თავის წესებში როგორც „კონსენსუალური სამართალი“.¹¹⁰ ამდენად, მიუხედავად *მამატკულოვის* საქმეზე დროებითი ზომების სავალდებულო ხასიათის შესახებ მიღებული პრეცედენტული გადაწყვეტილებისა, სახელმწიფოების გადმოსახედიდან, ასეთ ზომებს მაინც აკლია ლეგიტიმაცია.

¹⁰⁵ იხ. მაგ., Gention Zyberi, 'Provisional Measures of the International Court of Justice in Armed Conflict Situations' [2010] 23 LJIL 571.

¹⁰⁶ *Mamatkulov and Askarov v. Turkey* [GC] ECHR 2005-I, §§103-129.

¹⁰⁷ დროებითი ღონისძიებების შესახებ სასამართლო პრაქტიკის ზოგადი მიმოხილვისთვის, იხ. 'Factsheet – Interim Measures' (March 2020), ხელმისაწვდომია აქ: https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Interim_measures_ENG.pdf [უკანასკნელად გადამოწმდა 14 აპრილს, 2020].

¹⁰⁸ Yves Haecck and Clara Burbano Herrera, 'The Use of Interim Measures Issued by the European Court of Human Rights in Times of War or Internal Conflict' in Antoine Buyse (ed), *Margins of Conflict: The ECHR and Transitions to and from Armed Conflict* (Intersentia 2011) 120-123 (შესაბამის საქმეებზე მითითებით).

¹⁰⁹ იქვე, 121.

¹¹⁰ Stefan Kirchner, 'Interim Measures in Inter-State Proceedings before the European Court of Human Rights: *Ukraine v Russia*' (2014) 3(1) University of Baltimore Journal of International Law, 33, 52.

4.2. დროებითი ღონისძიებები სახელმწიფოთაშორის საქმეებში: საქართველო-ლოსა და უკრაინის საქმეები რუსეთის წინააღმდეგ

მიიჩნევა, რომ სასამართლოს მიერ მამატკულოვის ინდივიდუალური საჩივრის პროცედურის ფარგლებში დადგენილი დროებითი ღონისძიების მბოჭავი ხასიათის სახელმწიფოთაშორისი საჩივრების კონტექსტში უცვლელად გადატანა დაკავშირებულია დიდ სირთულეებთან,¹¹¹ რაც განპირობებულია უშუალოდ ამ ორი განსხვავებული ტიპის საჩივრის ფარგლებითა და სპეციფიკით.¹¹² მაშინ, როდესაც ინდივიდუალურ საქმეში სასამართლოს მარტივად შეუძლია, შეაფასოს დროებითი ღონისძიებების შესრულება, სახელმწიფოთაშორის საქმეებში სასამართლოს მოუწევს განსხვავებულ რეალობაში მოქმედება.

2008 წლის აგვისტოს რუსეთ-საქართველოს ომის კონტექსტში, 2008 წლის 11 აგვისტოს, საქართველომ ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოს სთხოვა დროებითი ღონისძიების გამოყენება, რათა რუსეთს თავი შეეკავებინა „ნებისმიერი ღონისძიების განხორციელებისგან, რომელმაც შეიძლება საფრთხე შეუქმნას სამოქალაქო მოსახლეობის სიცოცხლეს ან ჯანმრთელობის მდგომარეობას და, ჰუმანიტარული დერეფნის გავლით, საქართველოს საგანგებო ძალებს მიეცეს საშუალება, განახორციელონ ყველა საჭირო ღონისძიება [კონფლიქტის ზონაში] დარჩენილი დაშავებული სამოქალაქო მოსახლეობისთვის და ჯარისკაცებისთვის დახმარების აღმოჩენის მიზნით“.¹¹³ აღნიშნული მოთხოვნა დაყენებული იყო საქართველოს მიერ რუსეთის წინააღმდეგ, იმავე დღეს შეტანილი საჩივრის ფარგლებში. პარალელურად, გრძელდებოდა აქტიური საბრძოლო მოქმედებები.

სასამართლომ საქართველოს მოთხოვნა მეორე დღესვე, 2008 წლის 12 აგვისტოს დააკმაყოფილა. სასამართლოს თავმჯდომარემ, იმის გათვალისწინებით, რომ მაშინ არსებული სიტუაცია ქმნიდა კონვენციის უხეში დარღვევების რეალურ და განგრძობად რისკს, ორივე მხარეს მოუწოდა კონვენციის ვალდებულებების, განსაკუთრებით კი, მე-2 და მე-3 მუხლების დაცვისკენ. ამავე გადაწყვეტილებით, მხარეებს დაეკისრათ დროებითი ღონისძიების განხორციელებასთან დაკავშირებული ინფორმაციის სასამართლოსთვის მიწოდების ვალდებულება, თუ სასამართლო ამას მოითხოვდა.¹¹⁴ აღსანიშნავია, რომ ეს დროებითი ღონისძიება დღემდე ძალაშია.¹¹⁵

სასამართლოს მაშინდელი მოსამართლე ეგბერტ მაიერის შეფასებით, საქართველოს მიერ მოთხოვნილი დროებითი ღონისძიება იყო უპრეცედენტო, სასამართლოსგან მოთ-

¹¹¹ Risini (სქ. 55) 139, 157.

¹¹² Philip Leach, 'Ukraine, Russia and Crimea in the European Court of Human Rights' (EJIL: *Talk!*, 19 March 2014) ხელმისაწვდომია აქ: <http://www.ejiltalk.org/ukraine-russia-and-crimea-in-the-european-court-of-human-rights/> [უკანასკნელად გადამოწმდა 14 აპრილს, 2020]

¹¹³ 'ECHR Grants Request for Interim Measures', Press release 581 (12.08.2008) ხელმისაწვდომია აქ: <http://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-2458412-2647173> [უკანასკნელად გადამოწმდა 14 აპრილს, 2020].

¹¹⁴ იქვე.

¹¹⁵ Georgia, Country Profile (February 2020), 7 ხელმისაწვდომია აქ: https://www.echr.coe.int/Documents/CP_Georgia_ENG.pdf [უკანასკნელად გადამოწმდა 14 აპრილს, 2020].

ხოვნილ ყველა სხვა დროებით ღონისძიებასთან შედარებით,¹¹⁶ რომლის დაკმაყოფილებითაც სასამართლომ შექმნა პრეცედენტი, რადგან იგი პირველად ჩაერია მიმდინარე საერთაშორისო შეიარაღებულ კონფლიქტთან დაკავშირებულ საქმეში მოსახლეობის დაცვის მიზნით.¹¹⁷ თუმცა, როგორც მან სწორად აღნიშნა, მოცემულ საქმეში დროებით ღონისძიებას არ ჰქონდა მცირედი გავლენაც კი რომელიმე სახელმწიფოს მეთაურზე, რომელიც იმ მომენტისთვის ჩართული იყო სამხედრო მოქმედებებში.¹¹⁸ შესაბამისად, საეჭვოა, რამდენად აქვს შემაკავებელი ეფექტი სასამართლოს მიერ აქტიურ შეიარაღებულ კონფლიქტში განსაზღვრულ დროებით ღონისძიებებს. ამასთან, აღსანიშნავია, რომ სასამართლომ იმოქმედა ფრთხილად, არ დაიჭირა კონკრეტული სახელმწიფოს მხარე და დროებითი ღონისძიების შესრულების ვალდებულება განუსაზღვრა არა მხოლოდ რუსეთს, არამედ - საქართველოსაც.¹¹⁹ ყურადღებას ამახვილებენ იმ ფაქტზეც, რომ სასამართლომ არ დააკმაყოფილა საქართველოს მიერ მოთხოვნილი კონკრეტული დროებითი ღონისძიებები, როგორც იყო ჰუმანიტარული დერეფნის გავლით დაშავებული სამოქალაქო მოსახლეობისთვის და ჯარისკაცებისთვის დახმარების აღმოჩენა.¹²⁰ ამ დროებითი ღონისძიების ფართო ფორმულირების გამო, სასამართლოს გაუჭირდება იმის დადგენა, თუ რომელმა მხარემ და რა ფარგლებში დაიცვა დროებითი ღონისძიება.

დროებითი ღონისძიებების გამოყენება ასევე მოითხოვა უკრაინამ საქმეში რუსეთის წინააღმდეგ. ისინი შესაძლოა დაჯგუფდეს დეკლარაციული ხასიათის დროებით ღონისძიებებად, ინფორმაციის მოთხოვნის დროებით ღონისძიებებად და კონკრეტული ინდივიდების სასარგებლოდ მიღებულ დროებით ღონისძიებებად.¹²¹ 2014 წლის 13 მარტს უკრაინამ დაიწყო სახელმწიფოთაშორისი დავა რუსეთის წინააღმდეგ ყირიმსა¹²² და აღმოსავლეთ უკრაინაში¹²³ მომხდარ სავარაუდო დარღვევებთან დაკავშირებით. ამავე დროულად, უკრაინამ მოითხოვა დროებითი ღონისძიების გამოცემა რუსეთის მიერ ისეთი ქმედებებისგან თავის შეკავების მიზნით, რომელსაც შეეძლო „უკრაინის ტერიტორიაზე სამოქალაქო მოსახლეობის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობისთვის საფრთხის შექმნა“.¹²⁴ სასამართლომ იმავე დღეს დააკმაყოფილა უკრაინის მოთხოვნა და ორივე მხარეს მოუწოდა, თავი შეეკავებინათ ნებისმიერი მოქმედებისგან, განსაკუთრებით, სამხედრო ოპერაციებისგან, რომელსაც შეეძლო გამოეწვია სამოქალაქო მოსახლეობის კონვენციისეული უფლებების დარღვევა.¹²⁵ მიუხედავად ამ ორ საქმეს შორის არსებული

¹¹⁶ Egbert Myjer, 'The European Court of Human Rights and Armed Conflicts between High Contracting Parties: Some General Remarks' in Jean Barthélemy and others, *Mélanges en l'honneur de Jean-Paul Costa La Conscience des Droits* (Daloz 2011), 461-62.

¹¹⁷ Haeck, Herrera (სქ. 108) 97-98.

¹¹⁸ Myjer (სქ. 116).

¹¹⁹ იქვე.

¹²⁰ Philip Leach, (სქ. 112).

¹²¹ Risini (სქ. 56) 156-157.

¹²² *Ukraine v Russia (re Crimea)*, App no 20958/14.

¹²³ *Ukraine v Russia (re Eastern Ukraine)* App no 8019/16.

¹²⁴ 'Interim Measure Granted in Inter-State Case Brought by Ukraine against Russia', Press Release ECHR 073 (2014) (13.03.2014), ხელმისაწვდომია აქ: <http://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-4699472-5703982> [უკანასკნელად გადამოწმდა 14 აპრილს, 2020].

¹²⁵ იქვე (ხაზგასმა ავტორისა).

მსგავსებისა, განსხვავებები გვხვდება ინფორმაციის მიწოდების ნაწილში: უკრაინის მიერ ინიცირებულ საქმეებში ორივე მხარეს დაევალა პირველივე შესაძლებლობისთანავე სასამართლოსთვის ინფორმაციის მიწოდება გატარებული ღონისძიებების შესახებ, ხოლო საქართველოს შემთხვევაში მხარეების მიერ სასამართლოსთვის ინფორმაციის მიწოდება დამოკიდებული იყო სასამართლოს მოთხოვნაზე. მეტიც, უკრაინის საქმეში მიღებული დროებითი ღონისძიებები შეიარაღებული კონფლიქტის პრაქტიკულ რეალობას ასახავს იმით, რომ ყურადღებას ამახვილებს სამხედრო ოპერაციებსა და სამოქალაქო მოსახლეობაზე. ამასთან, ისინი უფრო კონკრეტული სახისაა, ვიდრე საქართველო რუსეთის წინააღმდეგ (II) საქმეში დადგენილი დროებითი ღონისძიებები.

ორივე საქმეში დროებითმა ღონისძიებებმა შეიძინა ახალი დატვირთვა, როგორც სასამართლოს მიერ საერთაშორისო კონფლიქტზე რეაგირების მნიშვნელოვანმა ინსტრუმენტმა. კონფლიქტებთან დაკავშირებული დროებითი ღონისძიებების ანალიზი ცხადყოფს, რომ ხშირ შემთხვევებში, ისინი უზრუნველყოფენ მომჩივნების ეფექტიან დროებით დაცვას კრიტიკულ სიტუაციებში. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ დროებითი ღონისძიებები ვერ მოქმედებს „სასწაულებრივად“, რადგან „სამართლებრივი ინსტრუმენტი *per se* არასაკმარისია (პოლიტიკური) რეალობის გარდაქმნისთვის“.¹²⁶ მიმდინარე შეიარაღებული კონფლიქტის კონტექსტში, სამოქალაქო მოსახლეობის დაცვის მიზნით, დროებით ზომებს უფრო ხშირად ითხოვს სამხედრო თვალსაზრისით არახელსაყრელ მდგომარეობაში მყოფი სახელმწიფო.¹²⁷ აქედან გამომდინარე, გასაკვირი არ არის, რომ საქართველოს მიერ მოთხოვნილმა დროებითმა ღონისძიებამ დატოვა პოლიტიკური დახმარების თხოვნის, ვიდრე დროებითი ღონისძიების მოთხოვნის შთაბეჭდილება.¹²⁸ ამასთან, პრობლემურია დროებითი ღონისძიების, როგორც თანმდევი იურისდიქციის ფარგლებში მიღებული გადაწყვეტილების მიზანშეწონილობა ორ სახელმწიფოს შორის შეიარაღებული კონფლიქტიდან წარმოშობილ პოლიტიკურ უთანხმოებებზე გადაწყვეტილების მისაღებად. თუმცა ოპტიმისტური მიდგომით, შესაძლოა ითქვას, რომ გრძელვადიან პერსპექტივაში დროებითმა ღონისძიებებმა შეიძლება ხელი შეუწყონ სახელმწიფოს მიერ ადამიანის უფლებების საერთაშორისო სამართლისა და საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის სტანდარტების დაცვას.¹²⁹ წინამდებარე სტატიაზე მუშაობის პერიოდისთვის, რთულია იმის შეფასება, თუ საბოლოოდ, რამდენად ეფექტიანი აღმოჩნდება დროებითი ღონისძიებები საქართველოსა და უკრაინის საჩივრების კონტექსტებში, ვინაიდან სასამართლო ჯერ კიდევ ამ საქმეების განხილვის პროცესშია და არ მიუღია გადაწყვეტილება დროებით ღონისძიებებთან მხარეთა ქმედებების შესაბამისობის თაობაზე. თუმცა შესაძლოა, ვივარაუდოთ, რომ სასამართლო ასეთ ღონისძიებებს გარკვეულ წონას მიანიჭებს საქმის არსებითად განხილვის დროს.

¹²⁶ Haeck and Herrera (სქ. 108) 129.

¹²⁷ ეს ნათლადაა წარმოჩენილი *Georgia v Russia (II)* საქმეში განსაზღვრული დროებითი ღონისძიებებით.

¹²⁸ Myjer (სქ. 116) 461, 472.

¹²⁹ Zyberi (სქ. 105) 571-584.

5. პილოტური გადაწყვეტილება: შეიარაღებულ კონფლიქტთან დაკავშირებული დიდი რაოდენობის ინდივიდუალური საჩივრების ეფექტიანი ადმინისტრირების მქაზნაში?

ვინაიდან შეიარაღებული კონფლიქტის სიტუაციებში, როგორც წესი, ათასობით ერთმანეთის მსგავსი ინდივიდუალური საჩივარი წარმოიშობა,¹³⁰ სასამართლოსთვის ფაქტობრივად შეუძლებელი ხდება თითოეულ მათგანთან გამკლავება, რადგან იგი, ზოგადად, გადატვირთულია.¹³¹ ამ მოცემულობაში, საჭიროა დაისვას კითხვა, თუ რამდენად შეუძლია სასამართლოს მსგავს სიტუაციებთან გამკლავება და შესაძლოა თუ არა, რომ გამოსავალი პილოტურ გადაწყვეტილებებში ვიპოვოთ?

სასამართლომ შეიძლება გამოიყენოს პილოტური გადაწყვეტილების პროცედურა და „მიიღოს პილოტური გადაწყვეტილება, როდესაც საჩივრის ფაქტები აჩვენებს, რომ მოპასუხე სახელმწიფოში არსებობს სტრუქტურული ან სისტემური პრობლემა ან სხვა მსგავსი ხარვეზი, რომელმაც წარმოშვა ან შეიძლება წარმოშვას მსგავსი საჩივრები“.¹³² პილოტური გადაწყვეტილების პროცედურა შემუშავდა ე. წ. „განმეორებად საქმეებზე“ საპასუხოდ და მისი მიზანია არა მხოლოდ კონვენციის დარღვევების დადგენა, არამედ ამ დარღვევების გამომწვევი სტრუქტურული პრობლემების იდენტიფიცირება და სახელმწიფოებისთვის მათი გამოსწორების ვალდებულების დაკისრება.¹³³ ამ პროცედურის ფარგლებში, სასამართლოს შეუძლია, გადადოს ან „გაყინოს“ დაკავშირებული საქმეები განსაზღვრული დროით, მანამ, სანამ სახელმწიფო დაუყოვნებლივ იმოქმედებს ეროვნულ დონეზე ზომების მისაღებად.¹³⁴

პირველი პილოტური გადაწყვეტილება სასამართლოს დიდმა პალატამ 2004 წელს, ბრონიოვსკის საქმეში მიიღო, რომელშიც მომჩივანი დაობდა პოლონეთის მთავრო-

¹³⁰ გარდა *Georgia v Russia (II)* სახელმწიფოთაშორისი საქმისა, საქართველოს წინააღმდეგ სასამართლოში დაახლოებით 3,300 ინდივიდუალური საჩივარი შევიდა 2008 წელს ცხინვალის ტერიტორიაზე მიმდინარე საბრძოლო მოქმედებების შედეგად, სავარაუდოდ, დაზარალებული პირების მიერ. 2010 წლის განმავლობაში, 5 კომუნიცირებული საქმე და 1,549 ახალი საჩივარი ამოირიცხა სასამართლოს სიიდან. ხოლო 2020 წლის მარტის მონაცემებით, სასამართლოში რეგისტრირებულია 600-მდე ინდივიდუალური საჩივარი 2008 წლის საბრძოლო მოქმედებებთან დაკავშირებით როგორც საქართველოს, ისე რუსეთის ან ორივე ქვეყნის წინააღმდეგ. იხ. *Georgia, Country profile, February 2020*, 7, ხელმისაწვდომია აქ: https://www.echr.coe.int/Documents/CP_Georgia_ENG.pdf [უკანასკნელად გადამოწმდა 14 აპრილს, 2020]. რაც შეეხება საბრძოლო მოქმედებებს აღმოსავლეთ უკრაინასა და ყირიმში, - მათთან დაკავშირებით სასამართლომ მიიღო 6,500-ზე მეტი ინდივიდუალური საჩივარი. იხ. *Ukraine, Country profile, January 2020*, 11-12, ხელმისაწვდომია აქ: https://www.echr.coe.int/Documents/CP_Ukraine_ENG.pdf [უკანასკნელად გადამოწმდა 14 აპრილს, 2020].

¹³¹ 2018 წელს სასამართლოში 43,100 საჩივარი შევიდა, ხოლო 2017 წელს - 63,350. იხ. *Annual Report 2018, European Court of Human Rights, 2019*, 167 ხელმისაწვდომია აქ: https://www.echr.coe.int/Documents/Annual_report_2018_ENG.pdf [უკანასკნელად გადამოწმდა 14 აპრილს, 2020].

¹³² Rule 61(1), inserted by the Court on 21 February 2011, Rules of Court of the European Court of Human Rights. 9 September 2019.

¹³³ 'Factsheet – Pilot judgments', Press Unit of the European Court of Human Rights (April 2020), 1. ხელმისაწვდომია აქ: https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Pilot_judgments_ENG.pdf [უკანასკნელად გადამოწმდა 14 აპრილს, 2020].

¹³⁴ იქვე.

ბისგან კომპენსაციის მიღების უფლებაზე, მიტოვებული ქონების სანაცვლოდ.¹³⁵ პოლონეთის მთავრობის თანახმად, მომჩივნის მსგავს სიტუაციაში მყოფი პირების მოსალოდნელი რაოდენობა 80,000 იყო (Bug River საქმეები). სასამართლომ დაადგინა, რომ სახეზე იყო მომჩივნის საკუთრის უფლება, რაც გამოწვეული იყო პოლონეთის სამართლებრივ სისტემასა და პრაქტიკაში არსებული სისტემური ხარვეზით. შესაბამისად, პოლონეთს დაევალა, რომ უზრუნველყო მომჩივნის და დანარჩენი 80,000 პირის ინტერესების დაკმაყოფილება სათანადო საკანონმდებლო და ადმინისტრაციული ღონისძიებებით, დანარჩენ მსგავს საჩივრებზე კი წარმოება შეჩერდა.¹³⁶ 2008 წელს, სასამართლომ დახურა Bug River საქმეები მას შემდეგ, რაც დაასკვნა, რომ პოლონეთის მიერ მიღებული კომპენსაციის ახალი სქემა პრაქტიკაში ეფექტიანად მუშაობდა.¹³⁷ 2011 წელს კი პილოტური გადაწყვეტილების პროცედურა კოდიფიცირებული სახით ცალკე პროცედურად აისახა სასამართლოს 61-ე წესში.¹³⁸

ბრონიოვსკის საქმეზე დაყრდნობით, სასამართლო პილოტურ გადაწყვეტილებებს იყენებს მკაცრი გაგებით, ე. ი. ეს ისეთი გადაწყვეტილებებია, რომლებიც, 61(3) წესის თანახმად, გადაწყვეტილების სარეზოლუციო (დასკვნით) ნაწილში აკონკრეტებს სისტემური პრობლემის ბუნებას და მოპასუხე სახელმწიფოს მიერ გასატარებელი ღონისძიებების სახეს.¹³⁹ სასამართლოს შეუძლია, გამოიყენოს „მართლმსაჯულების კარგი ადმინისტრირებისა“ და „სამართლებრივი ეკონომიის“ ცნებები, რათა თავიდან აიცილოს სამართალწარმოების არაგონივრული ხანგრძლივობა.¹⁴⁰ მაგრამ, რამდენად რელევანტურია პილოტური გადაწყვეტილება შეიარაღებული კონფლიქტის შედეგად წარმოშობილი დიდი რაოდენობის და ერთმანეთის მსგავს საჩივრებთან გასამკლავებლად?

ერთ-ერთი შესაძლო გამონაკლისი, როდესაც სასამართლომ პილოტური გადაწყვეტილება გამოიყენა კონფლიქტთან დაკავშირებულ საქმეში, არის გადაწყვეტილება საქმეზე *ქსენიდეს-არესტისი თურქეთის წინააღმდეგ*, რომელიც უკავშირდებოდა საკუთრების უფლების ჩამორთმევას თურქეთის მიერ ჩრდილოეთ კვიპროსის ოკუპაციის შედეგად.¹⁴¹ გადაწყვეტილებას აქვს პილოტური გადაწყვეტილების ნიშან-თვისებები, თუმცა, არა მკაცრი გაგებით. აღსანიშნავია, რომ სასამართლომ *ქსენიდეს-არესტისი* რეტროსპექტულად შეაფასა პილოტურ გადაწყვეტილებად *დემოპულოსის* საქმეში.¹⁴² კომენტატორთა აზრით, *ქსენიდეს-არესტისი* უნდა ჩაითვალოს „კვაზიპილოტურ“ გადაწყვეტილებად, რადგან სასამართლომ ამ საქმეში ექსპლიციტურად არ გამოუყენებია პილო-

¹³⁵ *Broniowski v. Poland* [GC], no. 31443/96, 22 June 2004.

¹³⁶ 'Adjournment of "Bug River" cases' (Press release, 31 August 2004), ხელმისაწვდომია აქ: <http://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-1062015-1099568> [უკანასკნელად გადამოწმდა 14 აპრილს, 2020].

¹³⁷ 'First "pilot judgment" procedure brought to a successful conclusion Bug River cases closed' (Press release, 06 October 2008) ხელმისაწვდომია აქ: <http://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-2510971-2712345> [უკანასკნელად გადამოწმდა 14 აპრილს, 2020].

¹³⁸ Rule 61, inserted by the Court on 21 February 2011, Rules of Court, 1 January 2020.

¹³⁹ 'Factsheet – Pilot judgments' (სქ. 133), შენიშვნა 1.

¹⁴⁰ Antal Berkes, 'Concurrent Applications before the European Court of Human Rights: Coordinated Settlement of Massive Litigation from Separatist Areas' (2018) 34(1) *Am.U.Int'l L.Rev* 1, 19-24.

¹⁴¹ *Xenides-Arestis v Turkey* App no 46347/99 (ECtHR, 22 December 2005).

¹⁴² *Demopoulos and Others v Turkey* (dec.) [GC] App nos 46113/99 and 7 others (ECtHR, 1 March 2010) §73.

ტური პროცედურა,¹⁴³ მიუხედავად იმისა, რომ თურქეთი ვალდებული იყო შეემუშავებინა დარღვევის აღმოფხვრის მექანიზმი, რომელიც რეალურად ეფექტიან დაკავშირებას უზრუნველყოფდა თურქეთის წინააღმდეგ აღძრული, საკუთრებასთან დაკავშირებული 1,400 საჩივრის თითოეული ავტორისთვის, რომელთა უმრავლესობაც ბერძენი კვიპროსელი იყო.¹⁴⁴ ქურთული საქმეების კონტექსტში ჩატარებულ ემპირიულ კვლევებზე დაყრდნობით, სწორად მიიჩნევა, რომ „მართალია, პილოტური გადაწყვეტილებები შესაძლოა ეფექტიანი აღმოჩნდეს სისტემური სამართლებრივი პრობლემებიდან მომდინარე განმეორებად საქმეებთან გასამკლავებლად, მაგრამ ისინი არ უნდა გავრცელდეს კონფლიქტურ ან პოსტკონფლიქტურ მდგომარეობასთან დაკავშირებულ საქმეებში, რომლებშიც წამოჭრილი პრობლემების ფესვებიც ეთნო-პოლიტიკურ უთანხმოებებშია ჩამალული“.¹⁴⁵

ბრონიოვსკის მიხედვით, პილოტური გადაწყვეტილების მთელი არსი მდგომარეობს ქვეყანაში „სტრუქტურული ან სისტემური პრობლემის ან სხვა მსგავსი ხარვეზის“ იდენტიფიცირებასა და მის მოგვარებაში. ეს მიდგომა არათავსებადია შეიარაღებული კონფლიქტების რეალობასთან, სადაც განმეორებადი საჩივრების მთავარი მიზეზი დაკავშირებულია არა ხარვეზიან კანონმდებლობასთან ან ასეთ ადმინისტრაციულ პრაქტიკასთან, არამედ - სამხედრო ოპერაციებთან. პილოტური გადაწყვეტილების გამოყენება შესაძლებელია შეიარაღებული კონფლიქტის ზოგიერთ ასპექტთან, - მაგალითად, კონფლიქტის შემდგომ კომპენსაციის სქემებთან მიმართებით, მაგრამ იგი ვერ გაართმევს თავს მიმდინარე სამხედრო მოქმედებების დროს ჩადენილ სავარაუდო დარღვევასთან დაკავშირებულ მრავალრიცხოვან საჩივრებს.

6. სახელმძღვანელო გადაწყვეტილებები: პილოტური გადაწყვეტილების ალტერნატივა შეიარაღებული კონფლიქტის საქმეებში

პილოტური პროცედურა არც საკმარისად მოქნილია და არც შესაბამისი იმისთვის, რომ იგი შეიარაღებულ კონფლიქტებთან დაკავშირებულ საჩივრებთან მიმართებით იყოს გამოყენებული. ნაცვლად ამისა, სასამართლოს ხელთ აქვს ისეთი პროცედურული მექანიზმები, როგორიცაა „სახელმძღვანელო“ გადაწყვეტილებები - „ინდივიდუალური საჩივრები, რომელზე შეთანხმების მიღწევაც წარმოადგენს ნიმუშს ასობით სხვა მსგავსი საქმისთვის“.¹⁴⁶ ასეთი გადაწყვეტილებები კონფლიქტთან დაკავშირებულ სიტუაციებში (მაგრამ, არა აუცილებლად აქტიური საბრძოლო მოქმედებების დროს) მიიღება გახმაურებულ საქმეებზე,¹⁴⁷ სადაც სასამართლო აფასებს საქმის კონკრეტულ ასპექტებს „ზო-

¹⁴³ Philip Leach and Others, *Responding to Systemic Human Rights Violations: An Analysis of 'Pilot Judgments' of the European Court of Human Rights and Their Impact at National Level* (Intersentia 2010) 133-169.

¹⁴⁴ Xenides-Arestis (სქ 141) §§ 37-40.

¹⁴⁵ Dilek Kurban, 'Forsaking Individual Justice: The Implications of the European Court of Human Rights' Pilot Judgment Procedure for Victims of Gross and Systematic Violations' (2016) 16(4) HRLR 731, 768.

¹⁴⁶ Berkes (სქ 140) 64.

¹⁴⁷ იქვე, 63-73 (ავტორი მიუთითებს შემდეგ საქმეებზე: *Loizidou, Varnava, Demopoulos, Ilaşcu, Katan, Mozer, Sargsyan* და *Chiragov*).

გად დონეზე, რაც შესაძლებელს ხდის, გადაწყვეტილების გავრცელებას მსგავს განსახილველ საჩივრებზე”,¹⁴⁸ და რის შედეგადაც იზრდება სასამართლოს ეფექტიანობა, რადგან მას არ უწევს მსგავს საქმეებთან დაკავშირებით დასაშვებობისა და არსებითი განხილვის ეტაპზე ერთსა და იმავე საკითხებზე მსჯელობა.

ავტორის აზრით, სახელმძღვანელო გადაწყვეტილებების გამოყენება შესაძლოა არა მხოლოდ კონფლიქტთან დაკავშირებულ, არამედ აქტიური საბრძოლო მოქმედებების სიტუაციებშიც, სასამართლოს წინაშე შეიარაღებულ კონფლიქტთან დაკავშირებული საქმის კონკრეტულ ასპექტებთან მიმართებით. ერთ-ერთი ასეთი მაგალითია გადაწყვეტილება საქმეზე *ლისნიი და სხვები უკრაინისა და რუსეთის წინააღმდეგ*, რომელიც ეხებოდა *prima facie* მტკიცებულების საკითხს „შეიარაღებული კონფლიქტის კონტექსტში საკუთრების განადგურებასთან დაკავშირებით“, კერძოდ, საკუთრებისა და საცხოვრებელი ადგილების მიმართ ცეცხლის გახსნასთან დაკავშირებით.¹⁴⁹ სასამართლომ საჩივარი არ განიხილა იმ საფუძველით, რომ არ იყო წარმოდგენილი საკმარისი *prima facie* მტკიცებულებები. საინტერესოა, რომ, 2016 წელს, *ლისნიიზე* დაყრდნობით, სასამართლომ განსახილველად არ მიიღო „შემდგომი 1,170 მსგავსად დაუსაბუთებელი საჩივარი“.¹⁵⁰ რაც უფრო მნიშვნელოვანია, - სასამართლო სწორედ *ლისნიის* დაყრდნობით, როდესაც მან საქართველოს წინააღმდეგ დაუშვებლად ცნო საქმეები ცხინვალის რეგიონში რუსეთსა და საქართველოს შორის არსებული შეიარაღებული კონფლიქტის კონტექსტში, რა დროსაც მან აღნიშნა, რომ მომჩივნებმა ვერ შეძლეს სათანადო *prima facie* მტკიცებულებების წარმოდგენა, რათა გაემყარებინათ საკუთარი საჩივარი იმ ნაწილში, რომ, საქართველოს შეიარაღებულმა ძალებმა, სავარაუდოდ, ჩაიდინეს ქონების განადგურება.¹⁵¹ შესაბამისად, *ლისნიი* შესაძლოა ჩაითვალოს სახელმძღვანელო გადაწყვეტილებად შეიარაღებული კონფლიქტის დროს ქონების განადგურების ბრალდების გასამყარებლად წარმოსადგენ მტკიცებულებებთან დაკავშირებით. ამ მიდგომამ სასამართლოს შესაძლებლობა მისცა, ეფექტურად გამკლავებოდა მსგავს ბრალდებებს მსგავს კონტექსტში ისე, რომ ინდივიდუალურ განხილვაზე არ დაეხარჯა დრო და რესურსები.

სახელმძღვანელო გადაწყვეტილებების მეთოდოლოგიური მიდგომა განსხვავდება პილოტური გადაწყვეტილებისგან, რომლის გამოყენებაც პრაქტიკულად მოუხერხებელია შეიარაღებული კონფლიქტის საქმეებში მკაცრად განსაზღვრული ფორმალური და პროცედურული ელემენტების გამო. ამისგან განსხვავებით, სახელმძღვანელო გადაწყვეტილებები შესაძლოა მივიჩნიოთ პილოტური გადაწყვეტილებების ალტერნატივად და გადაწყვეტილების მიღების გამოსადეგ ტექნიკად, რომელიც სასამართლოს აძლევს შესაძლებლობას, გადაწყვეტილება მიიღოს შეიარაღებულ კონფლიქტთან დაკავშირებულ

¹⁴⁸ Lize R Glas, 'Changes in the Procedural Practice of the European Court of Human Rights: Consequences for the Convention System and Lessons to be Drawn' (2014) 14 HRLR 671, 676.

¹⁴⁹ *Lisnyy and Others v Ukraine and Russia* (dec.) App nos 5355/15 and 2 others (ECtHR, 05 July 2016) §§ 21, 27 (ხაზგასმა ავტორისა).

¹⁵⁰ 'ECHR to adjourn some individual applications on Eastern Ukraine pending Grand Chamber judgment in related inter-State case' (Press release 432(2018), 17 December 2018) (ხაზგასმა ავტორისა).

¹⁵¹ *Naniyeva and Bagayev v Georgia* (dec.) App nos 2256/09, 2260/09 (ECtHR, 20 November 2018); *Kudukhova and Kudukhova v Georgia* (dec.) App nos 8274/09, 8275/09 (ECtHR, 20 November 2018).

მრავალ ინდივიდუალურ გადაწყვეტილებაზე მსგავს სიტუაციასთან დაკავშირებულ წინა საქმეში განვითარებულ ზოგად მიგნებებზე დაყრდნობით.

7. ინდივიდუალური საჩივრების განხილვის შეჩერება სახელმწიფოთაშორისი დავის გადაწყვეტამდე: სასამართლოს კოორდინირებული რეაგირება შეიარაღებულ კონფლიქტზე

კონვენცია არ იძლევა პასუხს იმაზე, თუ რა ურთიერთობა არსებობს სახელმწიფოთაშორის და ინდივიდუალურ საჩივრებს შორის, როდესაც ორივე მათგანი ეხება ერთსა და იმავე საკითხს. თუმცა დარწმუნებით შეიძლება იმის თქმა, რომ ისინი არ გამორიცხავენ ერთმანეთს.¹⁵² ვინაიდან კონფლიქტთან დაკავშირებულ სახელმწიფოთაშორის საქმეებს თან ახლავს დიდი რაოდენობის ინდივიდუალური საქმეებიც,¹⁵³ საჭირო გახდა, რომ სასამართლო ყველა მათგანს კოორდინირებულად გაუმკლავდეს. სასამართლოს მიერ ამ გამოწვევის საპასუხო რეაგირების ნათელი მაგალითია სასამართლოს მიერ 2018 წელს მიღებული გადაწყვეტილება აღმოსავლეთ უკრაინის საჩივრებზე, რომლებიც დაკავშირებულია დიდი პალატის მიერ განსახილველ სახელმწიფოთაშორის საქმესთან *უკრაინა რუსეთის წინააღმდეგ (აღმოსავლეთ უკრაინის შესახებ)*.

სასამართლომ, „აღმოსავლეთ უკრაინის კონფლიქტთან დაკავშირებით უკრაინის, რუსეთის ან ორივეს წინააღმდეგ ინდივიდებისგან მიღებული ათასობით საჩივრის სამომავლო განხილვის მიზნით, შეიმუშავა გეგმა“ და „რაც შეიძლება მეტი დროის დაზოგვის მიზნით, სასამართლომ გადაწყვიტა [...], რომ შეეჩერებინა ინდივიდუალური საჩივრების განხილვა მანამ, სანამ გადაწყვეტილებას არ მიიღებს *უკრაინა/რუსეთის სახელმწიფოთაშორის საქმეზე*“.¹⁵⁴ აღსანიშნავია, რომ ინდივიდუალური საჩივრების უმრავლესობა ეხება შეიარაღებული კონფლიქტის დროს დაკავებას ან საცხოვრებელი სახლის განადგურებას, თუმცა სასამართლო ელოდება გადაწყვეტილებას სახელმწიფოთაშორის საქმეზე, რომელშიც უნდა გადაწყდეს იურისდიქციასთან დაკავშირებული „საკვანძო საკითხი“ კონვენციის პირველი მუხლის ფარგლებში.¹⁵⁵ *საქართველო/რუსეთის (II)* საქმეში სასამართლოს არ მიუღია ინდივიდუალური საჩივრების განხილვის გადავადების გადაწყვეტილება. სასამართლოს შთაგონების წყარო, უდავოდ, არის 2018 წელს ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის მიერ მიღებული კოპენჰაგენის დეკლარაცია, რომელიც აღიარებს „კონვენციის სისტემის წინაშე არსებულ გამოწვევებს, რომლებსაც ქმნის ევროპაში მიმდინარე კონფლიქტები და კრიზისული სიტუაციები“ და რომლის რეკომენდაციაც იყო ინდივიდუალურ საჩივრებზე გადაწყვეტილების მიღებისგან თავის შეკავება „მანამ, სანამ სახელმწიფოთაშორისი წარმოებიდან გამო-

¹⁵² Risini (სქ. 55) 208.

¹⁵³ Russia, Country profile, February 2020, 28-29, ხელმისაწვდომია აქ: https://www.echr.coe.int/Documents/CP_Russia_ENG.pdf [უკანასკნელად გადამოწმდა 14 აპრილს, 2020].

¹⁵⁴ 'ECHR to adjourn some individual applications on Eastern Ukraine' (სქ 150).

¹⁵⁵ იქვე.

დინარე მნიშვნელოვანი საკითხები არ გადაწყდება სახელმწიფოთაშორის საქმეში¹⁵⁶. შეიძლება ითქვას, რომ ამ შემთხვევაში სასამართლო სახელმწიფოთაშორის საქმეში მისაღებ გადაწყვეტილებას განიხილავს პოტენციურ „სახელმძღვანელო გადაწყვეტილებად“, რომელშიც გაკეთებული ზოგადი მიგნებები სასამართლოს გაუადვილებს იმ ინდივიდუალურ საქმეებზე გადაწყვეტილების მიღებას, „რომლებიც უკავშირდება ერთსა და იმავე საკითხს ან გამომდინარეობს ერთი და იმავე გარემოებებიდან“.¹⁵⁷

უკრაინა რუსეთის წინააღმდეგ (აღმოსავლეთ უკრაინის შესახებ) საქმესთან დაკავშირებული საჩივრების განხილვის შეჩერება გამართლებულია იურიდიული ეკონომიისა და კონვენციის სისტემის ეფექტიანობის მოსაზრებებით, რაც პრაქტიკული თვალსაზრისითაც მიზანშეწონილია. ეს მიდგომა აჩვენებს, რომ სასამართლოს სურს და შეუძლია შეიარაღებული კონფლიქტის საქმეების თანმდევ პრაქტიკულ გამოწვევებთან რეალურ დროში რეაგირება და ისეთ სიტუაციებთან ადაპტაცია, რომელსაც ვერ გაითვალისწინებდნენ კონვენციის ამოქმედებისას.

8. ინდივიდუალური რეპარაცია შვირალეზულ კონფლიქტებში: ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო და „სამართლიანი დაკმაყოფილება“

წინამდებარე ქვეთავის მიზანია, აჩვენოს, რომ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო არის ის მნიშვნელოვანი მექანიზმი, რომელიც ავსებს ჰუმანიტარულ სამართალში რეპარაციის ინდივიდუალურად მოთხოვნის ნაწილში არსებულ სიცარიელეს და რეალურად შეუძლია შეიარაღებული კონფლიქტით დაზარალებულების ინტერესების დაკმაყოფილება. სასამართლო, „ჰუმანიტარული სამართლის სტანდარტების იმპლიციტური შეფარდებით, რომლებიც დაფარულია კონვენციისთვის დამახასიათებელ ისეთ კატეგორიებში, როგორიცაა ლეგიტიმურობა, საჭიროება და პროპორციულობა“¹⁵⁸ შეიარაღებული კონფლიქტის დროს კონვენციის დარღვევის დადგენის გზით არაპირდაპირ აღასრულებს საერთაშორისო ჰუმანიტარულ სამართალს. მიუხედავად სახელმწიფოების წინააღმდეგობისა,¹⁵⁹ სასამართლოს მიერ სამხედრო ოპერაციების კონტროლი წარმოადგენს „მნიშვნელოვან ნაბიჯს ომის კონტექსტში სამართლებრივი პროცესების როლის გაზრდისკენ [...] და, ამავდროულად, ზრდის ომის მსხვერპლთა დაცვის ხარისხს, მათ შორის, რეპარაციების მინიჭებით, რასაც სჭირდება ფაქტობრივად არ იცნობს“.¹⁶⁰

¹⁵⁶ Copenhagen Declaration on the Reform of the European Convention on Human Rights System, §45.

¹⁵⁷ იქვე.

¹⁵⁸ Alexander Orakhelashvili, 'The Interaction between Human Rights and Humanitarian Law: Fragmentation, Conflict, Parallelism, or Convergence?' (2008) 19(1) EJIL, 161, 174.

¹⁵⁹ იხ. მაგ., Toni Pfanner, 'Various Mechanisms and Approaches for Implementing International Humanitarian Law and Protecting and Assisting War Victims' (2009) 91 IRRC 279, 313. პფანერი გამოყოფს ასეთი წინააღმდეგობის რამდენიმე ასპექტს, როგორიცაა: სახელმწიფოთა სურვილი - არ დაექვემდებარონ რაიმე სახის სასამართლო კონტროლს შეიარაღებული კონფლიქტების დროს; არგუმენტი სამხედრო ოპერაციების სამართლებრივად არაგანსჯადობის შესახებ; სამხედრო ეფექტიანობის დაქვეითება სჭს-ის და ადამიანის უფლებათა სამართლის პარალელური მოქმედებით; ადამიანის უფლებათა მექანიზმების ცალმხრივი იურისდიქცია, რომელიც არ ვრცელდება არასახელმწიფოებრივ დაჯგუფებებზე; შეიარაღებული კონფლიქტის სამართლის რეგიონულ დონეზე ფრაგმენტაციის საფრთხე.

¹⁶⁰ იქვე.

სახელმწიფოებს აქვთ რეპარაციის ზოგადი ვალდებულება, რომელიც *a priori* არ ნიშნავს რეპარაციის მოთხოვნის ინდივიდუალური უფლების არსებობას. ევროპული კონვენცია იყო პირველი სავალდებულო ძალის მქონე საერთაშორისო სამართლებრივი ინსტრუმენტი, რომელმაც შესაძლებელი გახადა მბოჭავი გადაწყვეტილების შედეგად რეპარაციის მიღება კონვენციის 41-ე მუხლის საფუძველზე.

სამართლიანი დაკმაყოფილების შესახებ კონვენციის 41-ე მუხლი *საერთაშორისო დონეზე* განსაზღვრავს, რომ, თუ სასამართლო დაადგენს კონვენციისა და მისი ოქმების დარღვევას, ხოლო შესაბამისი ხელშემკვრელი მხარის შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობა იძლევა დარღვევის მხოლოდ ნაწილობრივი რეპარაციის შესაძლებლობას, საჭიროების შემთხვევაში, სასამართლო დაზარალებულ მხარეს მიაკუთვნებს *სამართლიან დაკმაყოფილებას*.¹⁶¹ „სამართლიანი დაკმაყოფილება“ არის კონვენციაში გამოყენებული ტერმინი, რომელიც მოიცავს „რეპარაციის მთელ სპექტრს“ მატერიალური და არამატერიალური ზიანისთვის და ასევე სასამართლოს ხარჯების ანაზღაურებას.¹⁶² მაგალითად, ჩეჩნეთის კონფლიქტთან დაკავშირებულ *ხაშიევის* და *აკაევას* საქმეში, რომელიც ეხებოდა 2000 წელს რუსეთის შეიარაღებული ძალების წევრების მიერ მომჩივნების ოჯახის რამდენიმე წევრის (სამოქალაქო პირების) თვითნებურად სიცოცხლის მოსპობას, სასამართლომ დაადგინა, რომ ამ უკანასკნელთა სიცოცხლის მოსპობა სწორედ რუსეთს მიეკუთვნებოდა. შედეგად, მოპასუხე სახელმწიფოს დაეკისრა პირველი მომჩივნისთვის 15,000 ევროს, ხოლო მეორე მომჩივნისთვის 20,000 ევროს გადახდის ვალდებულება არამატერიალური ზიანის ნაწილში, ხოლო სასამართლოს ხარჯების ანაზღაურების ნაწილში - 10,907 ევროს გადახდის ვალდებულება.¹⁶³ *ისაევას* საქმეში სასამართლო სრულად დაეყრდნო 41-ე მუხლს და მომჩივანს მიანიჭა კომპენსაცია 18,710 ევროს ოდენობით, იმის გათვალისწინებით, რომ მისი შვილის სიცოცხლის მოსპობამ, რომელიც კონვენციის მე-2 მუხლს არღვევდა, მომჩივანს დააკარგვინა საკუთარი შვილის მიერ გაწეული ფინანსური მხარდაჭერის მიღების შესაძლებლობა. ამასთან, მომჩივანს არამატერიალური ზიანის კომპენსაციისთვის მიენიჭა 25,000 ევრო და 12,000 ევრო - სასამართლოს ხარჯების ნაწილში.¹⁶⁴

კონვენციის 41-ე მუხლის კიდევ ერთი საინტერესო განზომილებაა მისი გამოყენება სახელმწიფოთაშორის საქმეებში, რაც ერთ-ერთი სიახლეა სასამართლოს პრაქტიკაში. დღემდე სახელმწიფოთაშორის საქმეებში სასამართლომ კონვენციის 41-ე მუხლი გამოიყენა მხოლოდ ორ საქმეში: *კვიპროსი თურქეთის წინააღმდეგ*¹⁶⁵ და *საქართველო რუსეთის წინააღმდეგ (I)*.¹⁶⁶ ორივე საქმეში მოპასუხე სახელმწიფოები ამტკიცებდნენ, რომ 41-ე მუხლის მოქმედება შეზღუდული იყო მხოლოდ ინდივიდუალური საქმეებით და ვერ გავრცელდებოდა სახელმწიფოთაშორის საქმეებზე. სასამართლომ განმარტა, რომ „41-ე მუხლის საერთო ლოგიკა არსებითად არ განსხვავდება საერთაშორისო სამართალში რეპარაციის ლოგიკისგან“ და, შესაბამისად, „მისი მოქმედება ვრცელდება

¹⁶¹ Art 41 ECHR (ხაზგასმა ავტორისა).

¹⁶² Yulia Ioffe, 'Case of Georgia v. Russia (I) (Just Satisfaction)' (2019) 113 AJIL 581, 582.

¹⁶³ *Khashiyev and Akayeva v Russia*, App nos 57942/00 and 57945/00 (ECtHR, 24 February 2005).

¹⁶⁴ *Isayeva (I)* (სქ. 74) §§231-246.

¹⁶⁵ *Cyprus v Turkey* (just satisfaction) (სქ. 48).

¹⁶⁶ *Georgia v Russia (I)* [GC] (Just satisfaction) (სქ. 67).

სახელმწიფოთაშორის საქმეებზეც¹⁶⁷ ამდენად, თურქეთს დაევალა ჯამში 90 მილიონი ევროს გადახდა. ამასთან, სასამართლომ დაადგინა, რომ „კონვენციის ბუნებიდან გამომდინარე, კონვენციური უფლებების ერთჯერადი ან მრავალჯერადი დარღვევის შედეგად 'ზარალდება' ცალკეული პირი და არა სახელმწიფო. შესაბამისად, თუკი სახელმწიფოთაშორის საქმეზე დაშვებულია სამართლიანი დაკმაყოფილება, ის ყოველთვის უნდა ემსახურებოდეს ცალკეულ დაზარალებულთა ინტერესებს“.¹⁶⁸ აქედან გამომდინარე, თუკი მომჩივანი სახელმწიფო წარადგენს სამართლიანი დაკმაყოფილების მოთხოვნას „საკმარისად კონკრეტული და ობიექტურად იდენტიფიცირებადი ჯგუფის უფლებების დარღვევასთან დაკავშირებით“, სახელმწიფოთაშორისი საქმის შედეგად მინიჭებული კომპენსაციით სწორედ ინდივიდები ისარგებლებენ.¹⁶⁹ სასამართლო ამ მიგნებებს დაეყრდნო თავის გადაწყვეტილებაში საქმეზე *საქართველო რუსეთის წინააღმდეგ (I)*, რომლითაც რუსეთს დაეკისრა 10 მილიონი ევროს გადახდა არამატერიალური ზიანისთვის, რომელიც მიაღვა „საკმარისად განსაზღვრულ და ობიექტურად იდენტიფიცირებად“ „საქართველოს არანაკლებ 1500 მოქალაქისგან“ შემდგარ ჯგუფს.¹⁷⁰ ორივე საქმეში მომჩივან სახელმწიფოს, მინისტრთა კომიტეტის ზედამხედველობით, დაევალა კომპენსაციის სახით მინიჭებული თანხის ინდივიდუალურ მსხვერპლებზე გადანაწილების ეფექტური მექანიზმის შექმნა. სამწუხაროდ, ორივე სახელმწიფოთაშორის საქმეში გამოტანილი გადაწყვეტილებები აღუსრულებელია, რადგან ორივე საქმე „პოლიტიკურად სენსიტიურია და უკავშირდება შეიარაღებულ კონფლიქტს“, რაც საეჭვოს ხდის სახელმწიფოთაშორისი საქმეების გზით მსხვერპლთა დაცვის ეფექტიანობას.¹⁷¹ თუმცა მისასაღმებელია ის ფაქტი, რომ სასამართლომ გადადგა ასეთი ნაბიჯი და 41-ე მუხლი გამოიყენა სახელმწიფოთაშორის საქმეში, რადგან, შედეგად, გაიზარდა ინდივიდუალურ მსხვერპლთა ინტერესების დაკმაყოფილების პროცედურული შესაძლებლობა - თუ ადრე ეს ხდებოდა მხოლოდ ინდივიდუალურ საქმეებში, პროცედურულად ეს უკვე შესაძლებელი გახდა სახელმწიფოთაშორის საქმეებშიც.

იმის გათვალისწინებით, რომ სასამართლო შეიარაღებულ კონფლიქტთან დაკავშირებულ საქმეებში ფულად კომპენსაციაზე ამახვილებს ყურადღებას, შესაძლოა ითქვას, რომ ასეთი კომპენსაცია ვერ უზრუნველყოფს „სრულ რეპარაციას“.¹⁷² მიუხედავად ამისა, არ უნდა დავაკნინოთ სასამართლოს მცდელობა, შეექმნა მტკიცე სასამართლო პრაქტიკა შეიარაღებული კონფლიქტების ან საგანგებო მდგომარეობის დროს ჩადენილი ადამიანის უფლებების დარღვევის საპასუხოდ კომპენსაციის მინიჭებასთან დაკავ-

¹⁶⁷ *Cyprus v Turkey* (just satisfaction) (სქ. 48) §§41-43.

¹⁶⁸ იქვე, §46.

¹⁶⁹ იქვე, §47. კვიპროსმა სამართლიანი დაკმაყოფილების მოთხოვნა შეიტანა 1,456 გაუჩინარებულ ადამიანთან და კარპასის ნახევარკუნძულის ბერძენ-კვიპროსელ მაცხოვრებლებთან დაკავშირებით.

¹⁷⁰ *Georgia v Russia (I)* [GC] (Just satisfaction) (სქ. 67) §§71, 74, 76.

¹⁷¹ *loffe* (სქ. 162) 585.

¹⁷² Koroteev (სქ. 80) 302-303. კოროტევი ასკვნის, რომ ჩეჩნეთის სიტუაციასთან დაკავშირებით, სასამართლომ ვერ შეძლო დაუსჯელობასთან გამკლავება, რადგან მან უარი თქვა რუსეთისთვის კომპლექსური ღონისძიებების მითითებაზე, მათ შორის, ხელახალ გამოძიებაზე; ამ დროს კი მხოლოდ ფულადი კომპენსაციის გაცემა არასაკმარისია და რუსეთს ეძლევა შესაძლებლობა, ადამიანის უფლებების დარღვევები მხოლოდ ფინანსურ ნაწილში „გამოისყიდოს“.

შირებით.¹⁷³ ამ ნაწილში უფრო გამართლებული იქნება, დავასკვნათ, რომ „ფორუმის ძიებაში მყოფი მსხვერპლებისთვის“¹⁷⁴ „არ არსებობს ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს ეკვივალენტი, რომლისთვის მიმართვასაც შეძლებდნენ სჰს-ის დარღვევის მსხვერპლები“.¹⁷⁵

დასკვნა

ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოს აქვს საკმარისად განვითარებული პროცედურული ინფრასტრუქტურა, რათა პრაქტიკაში უზრუნველყოს შეიარაღებული კონფლიქტის ფარგლებში ჩადენილ დარღვევებზე რეაგირება და ჰუმანიტარული სამართლის აღსრულება პირველადი და მეორეული პროცედურული ინსტრუმენტების ეფექტიანად გამოყენებით. ინდივიდუალური და სახელმწიფოთაშორისი საჩივრების პირველადი პროცედურული ინსტრუმენტები სჰს-ით გათვალისწინებულ არააღსრულებად უფლებებს კონვენციის ფარგლებში გარდაქმნის აღსრულებად უფლებებად, ხოლო მეორეული პროცედურული ინსტრუმენტები უზრუნველყოფენ სასამართლოს პრაქტიკულ ეფექტიანობას შეიარაღებულ კონფლიქტზე რეაგირების კუთხით. სასამართლომ მოახდინა საკუთარი თავის ადაპტაცია გამოწვევებით სავსე ახალ რეალობასთან ისეთი მეორეული პროცედურული ინსტრუმენტების გამოყენებით, როგორებიცაა: სასამართლოსთან თანამშრომლობის ვალდებულება; სასამართლოს მიერ ფაქტების დადგენა და გამოძიება; დროებითი ღონისძიებების გამოყენება შეიარაღებული კონფლიქტის დროს; პილოტური გადაწყვეტილების პროცედურა და „სახელმძღვანელო“ გადაწყვეტილება სამხედრო ოპერაციებთან დაკავშირებულ საქმეებში; სასამართლოს მიერ საჩივრების კოორდინაცია ერთსა და იმავე სიტუაციასთან დაკავშირებული ინდივიდუალური და სახელმწიფოთაშორისი საჩივრების შემთხვევაში და რეპარაციის გაცემის შესაძლებლობა „სამართლიანი დაკმაყოფილების“ სახით (რომელიც შესაძლოა, არ უტოლდებოდეს სრულ რეპარაციას). სასამართლომ აჩვენა, რომ შესწევს ჰუმანიტარული სამართლის აღსრულების ნაწილში არსებული სიცარიელების შევსების უნარი შეიარაღებულ კონფლიქტებთან დაკავშირებულ საქმეებში ადამიანის უფლებათა დაცვასთან შესაბამისი პროცედურების ინკორპორაციით. აუცილებელია იმის გათვალისწინება, რომ სასამართლო შეიქმნა მშვიდობიანობის დროს ადამიანის უფლებათა დარღვევებზე საპასუხოდ. შესაბამისად, სასამართლო არ უნდა შეფასდეს მკაცრად, თითქოსდა ის არის შეიარაღებული კონფლიქტის მხარეების ვალდებულების აღსასრულებლად შექმნილი სპეციალური სამართლებრივი ფორუმი. სასამართლო რჩება ადამიანის უფლებათა მექანიზმად, რომელსაც ჰუმანიტარული სამართლის არაპირდაპირი აღსრულებისთვის ინდივიდები და სახელმწიფოები მიმართავენ ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციით შენიღებული საჩივრებით.

¹⁷³ Oberleitner (სქ. 4) 336.

¹⁷⁴ Jean-Marie Henckaerts, 'Concurrent Application of International Human Rights Law and International Humanitarian Law: Victims in Search of a Forum' [2007] HR&ILD 95.

¹⁷⁵ Jean Paul Costa and Michael O'Boyle, 'The European Court of Human Rights and International Humanitarian Law' in Dean Spielmann and others, *The European Convention on Human Rights: A Living Instrument - Essays in Honour of Christos L. Rozakis* (Bruylant 2011) 112.